

Svein Lund:

Mot straumen

Minner og refleksjonar

Oppdatert pr. 18.05.2026

A. NOKRE INNLEIANDE ORD

Dommedag?

Den siste domen, eller Sqd ostateczny er eit maleri frå omlag 1470 av den nederlandske malaren Hans Memling. Maleriet står no på nasjonalmuseet i Gdańsk.

Foto: Wikipedia

Å skrive ned eigne minne kan vere det Henrik Ibsen har kalla «å holde dommedag over seg selv». Det er eg førebudd på, men har sjølv vald det. Men det kan òg vere å halde dommedag over andre ein har møtt i livet, men som ikkje har gjort noko val om å vere med på dette. Meir enn ein gong har det blitt både uvenskap og rettssaker ut frå korleis andre har blitt omtalt i det som egentlig skulle vere ein sjølvbiografi. I von om å unngå både uvenskap og rettssak, har eg derfor vald som gjennomgåande linje for dette skriveriet å ikkje oppgi namn der det er mogleg å unngå. Dei einaste eg brukar namn på er næraste familie, offentlige personar og folk som har publisert bøker og artiklar eg viser til. Mange vil nok likevel kjenne igjen seg sjølv og andre i forteljinga, men eg vonar at det ikkje er til for mye skade. Dette kan virke begge vegar, mange hadde fortent å få ros med namn, andre hadde sikkert òg fortent ris ved namn. Eg vonar at dette valet gjør det lettare å konsentrere seg om innhaldet i historia.

Gjennom nesten 75 år er det mangt som har gått i glømmeboka. Dagbok har eg bare skrive i svært korte periodar, helst når eg har vore på reise i nytt terreng. Elles har eg levd etter at gjort er gjort og spist er spist. Eg har bokstavelig talt reve av kalenderblada eller sletta radane i den digitale kalenderen når dagen er over. Derfor er det mye i historia mi som eg ikkje har dokumentasjon på, kva som har skjedd og ikkje minst når det har skjedd. Klisterhjerne har eg aldri hatt og mye har forsvunne frå minnet. Likevel har eg tatt vare på ein del papir frå skolar, arbeid og organisasjonsverksemd som har kome til nytte, og eg har gått gjennom mye av dette i samband med at eg hausten 2020 har levert mesteparten av mine oppsamla dokument til næraste offentlige arkiv.

Omlag halve arkivet mitt levert til Samisk Arkiv i Guovdageaidnu, desember 2020. Etter kvart vil etter planen ei oversikt bli tilgjengelig gjennom Arkivportalen, men det går ganske seint.

Noko av det mest sentrale organisasjonsarbeidet mitt, frå den såkalla ml-rørsla, er vanskelig å finne dokumentasjon på, ettersom vi hadde ein tryggingspolitikk som sa vi ikkje skulle ta vare på notat, referat og interne papir. Dessverre må eg i dag seie eg var alt for lydig på det området.

Ved sida av egne papir har eg mye brukt internett for å friske på minnet. Det har vist meg kor store hol det er der, og eg vonar at når dette blir lagt ut, vil det bidra til å fylle litt i eit par av desse hola.

Å strukturere egne minne er ikkje så lett. Eg har vald eit kompromiss mellom kronologi og tema, slik at dette skrivet er delt inn i hovudbolkar etter kor eg har budd og kva eg har arbeida med, og innafor desse kjem da forskjellige tema som er plassert i den perioden da denne aktiviteten var størst, men som kan strekke seg både før og etter den tida.

Under skrivinga er det fleire som har fått lese tidlige utgåver, og dei har gitt verdfulle kommentarar. Dei er med dette takka, men eg vil følgje same linja som nemnd og ikkje namngi dei her.

Som bakgrunn nokre sitat på villstrå

Før eg som redaktør og forfattar av dette lille skrivet gir ordet til meg sjølv, vil eg vere litt ordstyrar. Eg vil gi ordet til nokre svært spreidde folk som eg gjennom livet har støtt på i songar og anna litteratur, og som sjølv sagt er heilt uskuldige i korleis dei her blir brukt eller misbrukt. Med få ord gir desse korte sitata til saman uttrykk for mye av det eg skriv vidare her, og eg kjem tilbake til nokre av sitata.

*Veien fram går først tilbake
(Bjørn Nilsen, dikt bok 1973)*

*For han ha virri med på mangt
Både rett og rangt
Mykji gikk vel langt
Men det va ganske interessant
(Tømmerhøggarn, Vømmøl spellmannslag)*

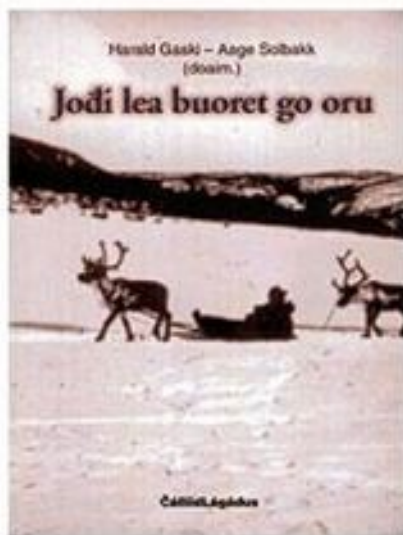

Å gå mot straumen er eit marxist-leninistisk prinsipp

(Mao Zedong, sitert av Zhou Enlai i rapport til den 10. kongressen til KKP, 1973)

Bildet har eg sjølv tatt på Tien An Men i november 1987.

Buoret jođu go oru

(Samisk ordtak, brukt som boktittel)

Du skal ikke tåle så inderlig vel, den urett som ikke rammer deg selv

(Arnulf Øverland: Du må ikke sove)

Du må ikke sove

Jeg våknet en natt av en underlig drøm,
det var som en stemme talte til mig,
fjern som en underjordisk strøm -
og jeg reiste meg op: Hva er det du vil mig?

- Du må ikke sove! Du må ikke sove!
Du må ikke tro, at du bare har drømt!
Igår blev jeg dømt.
I natt har de reist skafottet i gården.
De henter mig klokken fem imorgen!

Hele kjelleren her er full,
og alle kaserner har kjeller ved kjeller.
Vi ligger og venter i stenkolde celler,
vi ligger og råtter i mørke hull!

Vi vet ikke selv, hvad vi ligger og venter,
og hvem der kan bli den neste, de henter.
Vi stønner, vi skriker - men kan dere høre?
Kan dere absolutt ingenting gjøre?

Ingen får se oss,
Ingen får vite, hvad der skal skje oss.
Ennu mer:
Ingen kan tro, hvad her daglig skjer!

Du mener, det kan ikke være sant,
så onde kan ikke mennesker være.
Der fins da vel skikkelige folk iblandt?
Bror, du har ennu meget å lære!

Man sa: Du skal gi ditt liv, om det kreves.
Og nu har vi gitt det - forgyves, forgyves!
Verden har glemt oss! Vi er bedratt!
Du må ikke sove mer i natt!

Du må ikke gå til ditt kjøpmannskap
og tenke på hvad der gir vinning og tap!
Du må ikke skyldes på saker og fe
og at du har mer enn nok med det!

Du må ikke sitte trygt i ditt hjem
og si: Det er sørgelig, stakkars dem!
Du må ikke tåle så inderlig vel
den urett som ikke rammer dig selv!

Jeg roper med siste pust av min stemme:
Du har ikke lov til å gå der og glemme!

Tilgi dem ikke; de vet hvad de gjør!
De puster på hatets og ondskapens glør!
De liker å drepe, de frydes ved jammer,
de ønsker å se vår verden i flammer!
De ønsker å drukne oss alle i blod!

Tror du det ikke? Du vet det jo!
Du vet jo, at skolebarn er soldater,
som stimer med sang over torv og gater,
og oppløst av mødrenes fromme svig,
vil verge sitt land og vil gå i krig!

Du kjenner det nedrige folkebedrag
med heltemot og med tro og ære -
du vet, at en helt, det vil barnet være,
du vet, han vil vitse med sabel og flag!

Og så skal han ut i en skur av stål
og henge igjen i en piggrådvase
og råtte for Hitlers ansikte rase!
Du vet, det er menneskets mening og mål!

Jeg skjønte det ikke. Nu er det for sent.
Min dom er rettfærdig. Min straff er forfærdig.
Jeg trodde på fremgang, jeg trodde på fred,
på arbeid, på samhold, på kjærlighet!
Men den som ikke vil dø i en flokk,
får prøve alene, på beddelens blokk!

Jeg roper i mørket - å, kunde du høre!
Der er en eneste ting å gjøre:
Verg dig, mens du har frie hender!
Frels dine barn! Europa brenner!

Jeg skaket av frost. Jeg fikk på mig klær.
Ute var glitrende stjerneløser.
Bare en ulmende stripe i øst
varslet det samme som drahmens røst:

Dagen bakenom jordens rand
steg med et skjær av blod og brand,
steg med en angst så åndeløs,
at det var som om selve stjernene frøs!

Jeg tenkte: Nu er det noget som hender.
Vår tid er forbi - Europa brenner!

Amulft Øverland
-1937-

Og svaret som du får e itj dæm æ hadd i går
(Åge Aleksandersen: Mykje lys og mykje varme)

A jednak po nas coś zostanie
(Czerwony Tulipan, songtekst)¹

Med desse korte sitata vil eg innleie eit skrift som eg lenge har tenkt på, men som aldri tidligare har kome lenger enn til spekulasjonar i sømnlause netter. Tankane kjem på alle mine språk, dei sprikar i mange retningar, og det er på tide å forsøke å samle trådane.

Inspirasjon og pådriv frå fleire kantar

Pådrivet og inspirasjonen til å starte denne skrivinga kjem frå mange kantar, frå folk eg kan vere både samd og usamd med og frå hendingar i livet som minner om at det er ikkje er all verdas tid til å gjøre dette.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=pbFJNY4gP9E>

Det er særlig fem bøker som på godt og eller vondt har inspirert meg til å skrive, fordi eg ønsker å supplere dei eller motseie dei med eit bidrag frå mitt perspektiv:

- Pål Steigan: *En folkefiende*. Pål og eg var i mange år med i den same rørsla, men mens han var høgst sentralt plassert, var eg i stor grad både geografisk i den ekstreme utkanten og i stor grad politisk i opposisjon i dei 31 åra frå eg melde meg inn til eg melde meg ut. Da eg leste denne boka fikk eg derfor lyst til å supplere med litt frå den andre sida.
- Per Lars Tonstad: *Hestkuk fra sør*, om røynslene sine som søring og journalist i Nord-Noreg, om å leve mellom det samiske og det norske og ikkje minst det anti-samiske norske. Gjett om eg kjente meg igjen!
- Ingjald Gaare: *Stein på stein – Murerliv*, som både handlar om fagarbeid og fagforeiningskamp og viktige delar av den historia eg sjølv har vore med på i AKP.
- Magnar Mikkelsen: *Finnmark. Min historie*, der han fortel si historie og Finnmarkshistorie i same tidsrom gjennom skrifter han har skrive gjennom eit langt liv. Eg kan bare drøyme om å formulere meg like godt som Magnar, men eg skriv no likevel.
- Jarl Hellesvik: *Samer og samepolitikk*, ei bok som krev eit svar på kvifor eg har brukt store delar av livet til å kjempe for det stikk motsette synet, og framleis vil gjøre det. I motsetning til dei fire som er nemnd over, tilrår eg ingen å kjøpe denne boka.

Fire av bøkene som har inspirert meg under denne skrivinga. Dei er med dette tilrådd.

Skrivinga blei og dytta i gang av ei trist hending i familien, gravferda til ein av mine næraste slektningar, som gikk bort av sjukdom og som var fem år yngre enn meg. Det sa meg at dette ikkje lenger kan utsetjast. Skrivinga starta like etter gravferda, men så blei det halvferdige manuskriptet liggande til eg vel eit halvt år seinare måtte gjennom ein operasjon. På eine sida var denne igjen ei påminning om at livet ikkje varar evig, på andre sida fikk eg ei rekonvalesenttid, da eg fikk høve til å ta denne skrivinga opp igjen, dels med nye tankar. Da eg hadde kome meg så nokolunde etter operasjonen, kom andre saker og trengte på, så denne skrivinga har gått med lange pauser, men sakte men sikkert har det gått framover.

Så etter at eg meinte eg hadde fått skrive ned det viktigaste, gjorde koronaepidemien hausten 2020 at eg blei eg sittande aleine heime i Guovdageaidnu på ei tid da eg etter planen skulle ha vore ein heilt annan stad. Eg tok da fatt på det møysommelige arbeidet med å rydde papira mine med tanke på å kunne overføre ein del av dei til Samisk Arkiv. Resultatet blei ei rekke bidrag til utfylling, og tildels omskriving av denne historia. Eg vonar at det med tida skal bli mogleg å kople saman denne forteljinga med det som no er å i arkivet og som forhåpentlig snart blir tilgjengelig for publikum.

På geografisk og kulturell avstand

Når eg 18.05.2016 startar denne skrivinga, sit eg på mitt kombinerte kontor og soverom i Gártnetnjunni 1a i Guovdageaidnu. Avstanden frå fødestaden er 1767 km etter kortaste vegen, som går gjennom to delstatar av nabolandet EU. Den kulturelle avstanden mellom miljøet her og oppvekstmiljøet mitt er kanskje enno større. Og sambandet mellom desse miljøa er så dårlig at eg kjenner meg som einaste bindeleddet. Da eg var i Skien i den omtalte gravferda, møtte eit par hundre opp, men av dei var eg og kona mi trulig dei einaste som hadde noko nært forhold til samiske område. Av dei eg har hatt kontakt med nordpå er det tilsvarande få som har eit nært forhold til Telemark, knapt nokon til det miljøet der eg voks opp og har familie. På 1970-80-talet var det til saman fire vener frå Hammerfest som var med meg til Skien på ferie, men så vidt eg veit har det ikkje ført til noko meir langvarig kontakt for nokon av dei, og eg har heller ikkje vidare kontakt med nokon av dei lenger.

Røter og føter – allmenne og personlige tankar

Vi er alle prega av den bakgrunnen vi har, på godt og vondt. Vi kan følgje den lutherske, katolske eller muslimske barnetrua, fotspora hans far og målet og gryta hennar mor fordi det er naturleg for oss å halde oss innafor trygge rammer, fordi vi kjenner oss overtydde om at det er rett, fordi vi kjenner oss pressa til det eller fordi vi rett og slett ikkje ser andre alternativ.

For mange betyr det svært mye at dei kan bidra til å halde tradisjonane oppe og føre dei vidare til neste slektsledd. Nokre fører tradisjonane vidare mest mogleg uendra, sjølv om det kan føre til kollisjonar når samfunnet har endra seg. Nokre går lenger og fører det tradisjonelle inn i det ekstreme og gir f.eks. seg sjølv og barna sine strengare levereglar enn den førre generasjonen praktiserte.

*"Lille-Rasmus", ca. 3 år, på fanget til
"Store-Rasmus", bestefar Rasmus Andreas
Dalene (1872-1966)
(Bildet tatt hos ein fotograf i Skien)*

Andre går i stikk motsett retning, dei forkastar foreldregenerasjonen sine ideal og søker andre vegar, oftast til motsette ytterpunkt, som når barn av arbeidarar, småbrukarar og fiskarar klarar å klatre seg opp i det gode borgarskap og så godt dei kan gløymer kor dei kjem frå, eller nokre av borgarskapet

sine barn forlet rikdommen og blir arbeidarar, aktivistar på venstresida eller går i kloster. Arven blir dei likevel ikkje heilt kvitt og som det seiast: Negativ er også ein kopi. (Dette er sagt i den tida det var film og ikkje minnebrikke i fotoapparata, men i meir overført tyding held det enno.)

*Det offisielle fotografbildet av tre generasjonar Lund:
Bestemor Anne Bjørgulvsdotter Lund, f. Rysstad, Svein 5
år og pappa Gunnar Lund.
(Kven fotografen er kan eg ikkje seie sikkert, eg trur det
må vere ein av fotoforretningane i Skien.)*

Kor mye eg har etter far min gikk først opp for meg etter at han var borte. I dei etterletne papira hans kom eg over nokre betraktningar som han har gitt det pretensiøse namnet "Min sjølbioграфи", men som aldri blei meir enn ei lita bunke handskrive ark. Noko av det som har gjort størst inntrykk er når han grublar over korleis vi i ungdommen leitar etter ei meining i livet og noko å satse på og ofre seg for. Så samanliknar han seg sjølv som etter lang livssynskrise fann det i kristendommen, mens bror hans fann det i nazismen og Svein fann det i kommunismen. At ein slik religion eller ideologi kan vere altoppslukande, seier han klart i desse to setningane: "Då eg var blitt omvendt, slutta eg å tenkje. Kristendommen var ein indre realitet som eg ikkje kunne forklare". Det er så eg ser han og meg sjølv i mørkeromet frå den gong eg kopierte svart-kvite filmar. Lys og mørke bytta plass, men motiva var dei same.

Pappa samanliknar seg sjølv og meg og skriv: "Konklusjon: Eg har vore steil. Svein er kanskje endå verre, men det er kanskje mi haldning som har smitta han frå først av?" Vidare skildra han korleis han sleit med trua på seg sjølv og med redsla for å snakke ut om vanskelige spørsmål. Også svært gjenkjennelig.

Pappa jobba i skoleverket i omlag 40 år, eg gav meg etter vel eit tiår. Vi var i forskjellige skoleslag i kvar vår del av landet, men likevel kan eg skrive under på oppsummeringa han skreiv etter at han hadde slitt seg ut i skolen og var gått av med uføretrygd:

"Kvifor fekk eg ikkje utretta meir på skolesektoren? For der var alt satt i system. Alt blei styrt frå skolesjefen og skolepolitikarane. ... Systemet var fastlåst. ... I skolen var det i virkeligheten mykje konservatisme. Uhyre vanskelig å få gjennomslag for nye tankar."

Intervju med far min i lokalavisa Skiens Dagblad 18.04.1959, trulig på den tida da han var på det mest markerte og frittalende. Eit par månadar etterpå fikk han stilling som rektor, og som han seinare oppsummerte: "Som rektor var eg ikkje lenge Gunnar Lund."

I tradisjonelle samfunn kan språk, kultur, religion og tenkjemåte gå i arv i mange generasjonar, så lenge at ingen lenger hugsar kva som ligg bak forskjellige levereglar, dei bare er der, og er gode fordi forfedrane gjorde slik. I møte med modernisering, sentralisering og urbanisering kan det bli problem å halde oppe tradisjonane. Mange har blitt tvunge til å flytte for å ha eit levebrød, fordi den økonomiske og politiske utviklinga har gjort det umogleg å føre vidare farsbåten, morskarden eller familien sin reinflokk. Eller industriarbeidsplassen eller gruva blei lagt ned, så ein måtte gi seg på flyttetot. I andre tilfelle søkte ungdom sjølv ut etter nye utfordringar. Nokre få kilometer frå staden der eg voks opp låg eit blokkområde som på folkemunne gikk under namnet «Lofotveggen». Der sat det nokre hundre lofotingar og lengta heim til sjarken og støa frå industriarbeidet på Herøya, mens dei meir eller mindre motvillig måtte sjå på at barna deira snakka Grenlands-dialekt og hadde eit fjernt forhold til den levemåten og kulturen foreldra hadde med seg heimafrå.

B. ROTLAUS SØRPÅ

B1. Oppvekst i Skien

Luthersk start på livet

Eg kom til verda på *Porsgrunn Lutherske Sykehus*. Det heitte det faktisk, trulig den einaste helseinstitusjonen i Noreg som har hatt «luthersk» med i namnet. Det er først no i seinare tid at eg har byrja å leite etter årsaka til namnet på den institusjonen eg blei fødd på. Bakgrunnen finn vi i Porsgrunn Porselensfabrikk. Da denne blei starta i 1885 var det nødvendig å importere fagfolk til oppbygging og drift. Dei kom frå dei katolskdominerte områda i Tyskland, og utgjorde snart ein betydelig minoritet i byen. I 1891 kom dei første katolske nonnene (St. Joseph-søstrene), som bygde opp St. Josephs hospital. Dette kunne ikkje dei gode lutheranare sjå rolig på og starta da som motvekt Porsgrunn Lutherske Sykehus, som framleis var i drift da eg blei fødd i 1951. I 1977 blei begge sjukehusa innlemma i Telemark Sentralsykehus, men da hadde eg allereie forlate Telemark, så det fikk eg ikkje med meg.

Attestar for mi innmelding i og utmelding av den norske statskyrkja. Plutselig kjem eg til å tenke på bibelordet: "Velsignet være du i din inngang, og velsignet være du i din utgang!" [5 Mosebok 28:6,19](#) Men det var vel kanskje ikkje akkurat slikt Moses da såa føre sea.

Som luthersk fødd blei eg ikkje lenge etter luthersk døypt og fikk med meg både skolen sin «barnelærdom» og søndagsskole før eg som 17-åring tok mot til meg, troppa opp på kyrkjekontoret i lag med ein likesinna kamerat og meldte meg ut av den norske statskyrkja. Om barnetrua ikkje lenger er mi, så er det kanskje som eg lenge etter fikk høre i det katolske Polen: «Du seier du er ateist, men du er i alle fall luthersk ateist». Skal tru det?

Apropos døypt – Eg er døypt og folkeregistrert som Svein Rasmus Sverdrup Lund. På eine sida har eg sjølv nesten aldri brukt anna enn det første og siste namnet. Rasmus Sverdrup har stått i papira og gjør det framleis, eg har aldri tatt steget å fjerne dei formelt, slik eg ofte har tenkt på å gjøre. Så lenge foreldra mine var i live, syntest eg det var vanskelig å endre dei namna dei hadde gitt meg, og etterpå hadde eg levd med det så lenge at det ikkje var så viktig lenger. I alle fall har eg vore takknemlig for at foreldra mine ikkje gjorde som dei visstnok først hadde tenkt: å kalle meg opp etter begge bestefedrene mine. Det hadde blitt Søren Rasmus, noko som hadde vore ei gåvepakke til ertelystne ungar. Det var ille nok med Rasmus. I førskolealderen levde eg godt med Rasmus-namnet, «Eg heiter Lille-Rasmus, bestefar heiter Store-Rasmus». Så kom skoletida og mi no avdøde kusine som dengang såvidt hadde lært å snakke sa: «Heine Mussen kolegutt no». På skolen blei det verre. «Rasmus – skrivast med to s-ar, ein i rassen og ein i musen». I vår tid kallar ein det mobbing, da kalla ein det erting, men det var ikkje noko betre.

Eit av dei aller siste bilda av foreldra mine i lag, julekvelden 2001 eller 2002. På veggen bak er bilde av bestefar Rasmus oa til høare for dette "Store-Rasmus oa Lille-Rasmus"

Dette var bare ein detalj ved det eg skulle gjennomgå i grunnskolen. Eg var ein særing og blei behandla som det og desto meir sær blei eg. Ikkje hadde eg leikekameratar i nabolaget, og ikkje hadde eg det på skolen. Mangelen på leikekameratar og vener kompenserte eg med å mure meg inne og lese. At det førte til brukbare karakterar og at nokre lærarar likte innsatsen min gjorde ikkje akkurat statusen i elevflokket betre. Først da eg kom bort frå grunnskolen og over i det som

Det var ikkje mye som var endra på dei 7 åra mine på Klosterskogen skole. Elevane var stort sett dei same. Lærarane var så ymse, men dei to som er avbilda her, klasseforstandarane Gunvor Katerås i 1. klasse og Berit Gregersen i 7. klasse hører til dei eg mins med glede.

Oppvekst mellom ingenting og allting

Sjølv vaks eg opp mellom to kulturar, om ikkje mellom to heilt skilde språk, så mellom dialektar som var så forskjellige at dei ikkje utan vidare var fullt ut gjensidig forståelige. Foreldra mine skreiv òg kvart sitt skriftspråk, far min nynorsk og mor mi bokmål.

Eg voks opp i ingenmannsland, eit nybygd område 3 km frå sentrum av byen som kommunen min blei slått inn under ved kommunereforma av 1964. Det var eit område utan eigen identitet. Det var få av foreldregenerasjonen der som hadde vakse opp i nærleiken. Dette var før innvandring i stor målestokk blei dagligdags, men vi hadde da ein svenske i nabolaget og etter kvart ein ungarar, begge med norske ektefeller. Klassemessig var det frå industriarbeidarar og bussjåførar til byggmester, lensmann og byingeniør. Høgare borgarskap var det ingen av. Heller ikkje det ein kan kalle filleproletariat eller sosialklientar, kanskje med unntak av ein alkoholikar nokre hus frå oss. (Det heitte forresten ikkje alkoholikar på folkemunne, bare «fyllik».) Det var folk som eigde sine egne hus og forsørge seg ved eige arbeid.

Foreldra mine kom midt i feltet, som innflyttarar frå kvar sin kant. Far min var lærar, seinare skolestyrar, mens mor mi var heime frå ho gifta seg til eg var 8-9 år, da ho fikk jobb på

bibliotekfilialen i nærleiken. Da ho byrja å jobbe på biblioteket, byrja eg òg. Det vil seie at eg brukte å gå med henne dit på kveldsvaktene, lese bøker og hjelpe til, og slik fikk eg etter kvart god peiling på både litteratur og klassifikasjon.

Store delar av Gråtenmoen var framleis ubyggd da eg voks opp, og når været la til rette for det, hendte det at han kunne brukast som skøytebane.

Foto: Anbjørq eller Gunnar Lund

Når bustadsområdet vårt ikkje hadde nokon felles identitet, knytta mange seg til sine gamle heimstadar og til identiteten og heimstadane til foreldra. For meg blei staden der mor mi voks opp sentral. Han var bare to mil unna, men var, i motsetning til heimstaden min, skikkelig på landet. Det var der eg lærte om naturen, om jordbruk, skogbruk og fiske. Først etter at eg flytta ut innsåg eg at eg faktisk snakka dialekta til mor mi si heimbygd, ikkje bydialekta. Eg hadde nært forhold til familien der, så lenge dei levde eller budde der, men var likevel aldri ein del av miljøet i bygda, fordi vi bare var der i helgene.

Konfirmant med foreldre, våren 1967.

Postkort frå Rognsbru nokre år før mi tid. Det store kvite huset til høgre er barndomsheimen til mor mi. Det andre store kvite huset var butikken, Kilebygdens Forbrugsforening. Tømmerfløyting var ein stor del av levebrødet til både bestefar min og onkelen min.

Far min var den virkelige innflyttaren, frå ei av dei bygdene i landet som har mest særprega dialekt og kultur, Valle i Setesdal. Pappa elska alt med Valle – men på avstand. Eg hadde inntrykk av at jo lengre avstanden var i tid og rom, jo meir grenselaus blei kjærleiken til heimbygda som han flytta frå som 16-åring og aldri gjorde noko reelt forsøk på å flytte tilbake til. Eg voks opp med folkemusikkhalvtimen på radio og etter kvart plater og kassetar med folkemusikk frå Setesdal. Pappa samla bøker om alle sider ved dalen og abonnerte på lokalavisa Setesdølen. På veggen hadde han ei hardingfele som han av og til spela litt på, etter mi oppfatning like mislukka kvar gong. Han heldt greie på slekta tilbake til 1600-talet og dei fleste av dei omlag 80 søskenbarna. Setesdalsdialekta hadde han i bakhand og ho kom fram når han møtte slektningar og andre heimafrå, men til daglig brukte han to andre variantar: tilnærma normalisert nynorsk heime og normalisert bokmål på arbeid. For meg var det bare heilt normalt at ein person snakka tre variantar av same språket på ein og same dagen, seinare har eg forstått at det kanskje ikkje er så veldig utbreidd. Eg forsto setesdalsdialekta, i motsetning til mange andre nordmenn utafor dalen, men eg snakka henne aldri. Eg var heilt for å ta vare på kulturen, men han var likevel ikkje min, og eg interesserte meg for alt anna enn å lese «Gamalt or Setesdal» og høre på slåttar og stev.

Dette, som no heng på vegen min i Guovdageaidnu, er eit originalt måleri av Harald Lund, som var fetter av pappa. Han var den mest kjente kunstmålaren i Setesdal og måla særlig motiv frå natur og folkeliv i Setesdalen. I lag med det andre bildet eg har av denne kunstnaren skal det no i 2026 finne vegen tilbake, og hamne på Setestalsmuseet.

Eg måtte reise heimafrå før eg fikk større interesse for min eigen bakgrunn, og før eg tok det store steget å konvertere til nynorsk som det skriftspråket eg skreiv når eg kunne velje. Sidan begge foreldra mine hadde forlate kvar si heimbygd, og der ikkje var noko å vende tilbake til, og plassen eg voks opp på verken var fugl eller fisk, så var det ingen levande kultur som eg kunne bestemme meg for å ta vare på og føre vidare med å bli verande der. Eg vurderte heller aldri alvorlig å flytte til nokon av foreldra mine sine heimplassar. Det var aldri eit val, det var ei urbanisering som gikk ein veg. Eg hadde altså grunne røter, men eg hadde føter – som etter kvart førte meg ut for å sjå meg om i verda.

Ein gong speidar – alltid speidar?

Ørnepatruljen, 1. Solum tropp av Norsk Speidergutt-Forbund. Det var det faste haldepunktet mitt på fritida frå eg var 11 til eg var 16 år. I starten var vi bare fem i patruljen, og alle kjente eg frå før. Patruljeførar var eldste son av mor mi sin einaste arbeidskamerat på biblioteket, patruljeassistent var son av kjøpmannen der vi alltid handla, og dei andre var lillebror av patruljeføraren og næraste naboguten deira. Eg var aldersmessig midt i mellom, noko for meg sjølv der som andre stadar.

Ørnepatruljen ved Speiderhuset, ca. 1963.

Etter to år med denne fine gjengen var dei to eldste vakse ut av rørsla, og vi som var igjen blei splitta for å bli leiarar for kvar vår patrulje. Eg blei leiar for Ørnepatruljen, eit ansvar eg tok på største alvor. Det var mi første trening i leiarskap og organisasjonsarbeid, og det har nok gitt mye av grunnlaget for at det har blitt nokre leiaroppgåver seinare i livet. Frå da hadde Ørnepatruljen vårt eige rom i kjellaren heime hos foreldra mine. Det var det gamle vaskerommet, der bryggepanna enno sto fastmontert i eit hjørne, men var blitt overflødig etter at vi fikk vaskemaskin. Her innreia vi med dekorasjonar på veggane, av fuglefjær, ekornspiste konglar og tiurekskrement, med ørnefjæra på heidersplassen. Aktivitetane våre skreiv vi inn i *Sagabok for Ørn*, som har blitt liggande hos meg heilt til no.

Speidarrørsla hadde to sider, som begge var med på å forme meg. På eine sida var ho natur, friluftsliv og praktisk lærdom. Vi hadde sommarleirar der vi låg i telt, som regel på jordet til ein velvillig bonde etter at slåttan var over for året, vi drog på turar med overnatting i gapahuk, vi lærte å lage mat på bål, bygge bord, latrine og andre nødvendige hjelpemiddel. Vi lærte, i alle fall litt, om matnyttige planter og om fuglar i naturen.

På andre sida var speidarrørsla ideologi. Speidarloven og speidarløftet kunne vi på rams. *En speider er lydig. En speider er ren i tanker, ord og gjerninger.* Og vi prøvde så godt som råd å følge det. I alle fall gjorde eg det. Eg trur eg tok det litt meir alvorlig enn dei fleste. Eg streva så godt eg kunne med å halde meg unna alle syndige aktivitetar og smakte ikkje tobakk og alkohol så lenge eg var speidar. (Dessverre tok eg begge delar igjen seinare.)

Det gjaldt å lære og prestere og skaffe seg dei synlige bevisa på kva ein kunne. Alt frå starten var det krav å oppfylle. For å bli tatt opp i speidaren måtte ein fylle kunnskaps- og ferdigheitskrava til 3. graden. Ikkje før var denne over, så var det å kaste seg på 2. graden. Samtidig var det alltid eit merke som ein skulle ta. Det høgaste ein kunne komme var 1. graden og 24-merkerssnora. Dit kom eg aldri, men 1. graden fikk eg, og 18-merkerssnor.

Det sit ikkje så mye igjen om kva ein måtte kunne for å ta førstehjelpsmerket, fiskermerket, kokkemerket og alle dei andre, men 1. gradsturen, den gløymer eg ikkje så lett. Kravet var å gå over to mil etter kartet gjennom ukjent og uvegsamt terreng, der ein overnatta ute og ikkje hadde ferdiglaga mat med seg. Vi kunne bare ha med råvarer, f.eks. mjøl til å steike brød på bål, eller salt til den fisken vi burde klare å fiske. Turen skulle ein gjennomføre aleine, eller med ein turkamerat som var yngre eller på lågare nivå i speidarhierarkiet. Eg var vel 14 da eg la avgarde på første forsøket. Turkameraten var to år yngre. Foreldra mine kjørte meg opp i Mælum, og ønska lukke til.

Eit døgn etter skulle dei hente oss øvst i Kilebygda. For dei som ikkje er lokalkjente, så ligg desse bygdene slik til at det ikkje finst veg direkte i mellom, ein må kjøre mange mil rundt. Vi skulle gå over Grasdalen, der det i gamle dagar var sagt å ha vore ei sølvgruve, som det knyter seg mange historier og segner til. Men kartet stemte ikkje med terrenget, og vi visste etter kvart ikkje kor vi var. Det var ein bekk der som ikkje skulle vere der, og stien som skulle vere der, var der slett ikkje. Og veret blei dårligare og dårligare, og kven orkar å slite med å prøve å tenne bål i regnværet for å steike brød på spidd? Og dårligare og dårligare blei også humøret hos oss begge, og da vi i leiting etter rette stien i staden hamna på ein slags bilveg, forsto vi at turen var over. Så vi tok landevegen fatt til vi fann ein gard og ringte heim. Og to skrubbsvoltne gutar fikk ete heimebakt brød, etter eit døgn utan annan mat enn eit eple på kvar. To mil hadde vi nok gått, eit døgn hadde vi brukt, men noko førstegrad blei det ikkje ettersom vi ikkje hadde klart å finne fram der vi skulle. Året etter gikk det betre. Med ny turkamerat, ettersom den førre hadde fått nok, med kart som stemte med terrenget, og betre vær kom vi fram til målet etter planen. Det var ein stolt 15-åring som tok imot førstegradsmerket. Men ikkje lenge etter byrja tvilen å gjøre seg gjeldande.

Eg byrja å sjå at det var langt mellom dei ideala vi lærte i speidaren og praksis i samfunnet utafor. Alle var tilsynelatande tilhengjarar av speidarideala, mens verdssamfunnet var prega av krig, fattigdom og urettvise. Ikkje nok med det, men kva med speidarrørsle sjølv? Kva med vårt store ideal og grunnleggar Sir Robert Baden-Powell? Da eg oppdaga at han hadde vore general i Storbritannia sine kolonikrigar i Afrika, fall mesteparten av glorien av, og vi sto igjen med ei rørsle i strid med seg sjølv. Eg hugsar ingen diskusjonar om dette, eg var helst ein einsam ulv (eller ørn) og gikk og tenkte mitt, men det endte med at eg trakk meg rolig ut da eg falt for aldersgrensa og eg gikk ikkje inn i nokre nye rollar. No venta andre former for organisasjonsarbeid, der det også skulle gå ei stund før eg innsåg konfliktane mellom ideal og røyndom.

Garden på Øya, foto frå nyare tid.

Paradiset på Øya

Kilebygda, der mor mi kom frå, har namnet sitt etter Kilevatnet, eit vatn med så mange og lange kilar i alle retningar at det er sagt vatnet er ei mil langt, men 8 mil rundt. Midt på er vatnet innsnevra av eit smalt sund, som markerte halvvegs mellom barndomsheimen til mor mi og slektsgarden på ei øy i Kilevatnet som rett og slett heitte Øya. Det blei også slektsnamnet til tippoldefar min, Abraham Øya, eller Øen, som det den gong blei skrive. Han skal ha vore den første fastbuande her på midten av 1800-talet, men sidan *Solum bygds historie bind 2 Gårdshistorie* aldri har blitt med meg nordover, har eg ikkje årstala klart for meg. Den munnlege overleveringa i slekta seier i alle fall at han i sin ungdom fridde til ei jente frå nabobygda, Stavdal i Mælum, og spurte om ho ville flytte i lag med han til Øya og etablere gard der. Jo, det kunne ho, på eitt vilkår: Ho skulle ha same slags hus der som det dei hadde på foreldregarden hennar. Det skal vi ordne, skal tippoldefar ha sagt, og eg hugsar enno i barndomen min at vi drog til Stavdal for å leite opp dette

tvillinghuset. Og det stemte ganske bra. Maken har eg ikkje sett andre stadar, så det finst visst bare to hus av den typen.

Tippoldefar hadde bare ein arving, og ho som skulle bli oldemor mi gifta seg til ein annan gard i Kilebygda. Det gjeve huset og garden på Øya gikk ut av slekta for ei tid, til besteforeldra mine fikk kjøpt det tilbake. Sjølv hadde dei da for lengst etablert seg i Rognsbru lenger nedover i vatnet, der dei, etter kvart i lag med mor mi, dreiv post og telefonsentral. Elles dreiv bestefar med tømmerfløyting og litt av kvart. Da eg blei fødd var han allereie ein gamal mann på 79 år, bestemor mi var død for lengst og telefonsentralen var lagt ned. Posthuset var derimot enno i drift, og så vidt eg hugsar mest betjent av tanta mi. Telefonsentralen er imidlertid verd ein digresjon, som kjem i neste kapittel.

Huset som besteforeldra mine fikk bygd der da dei gifta seg i 1904, var sentralt i bygda og berekna på å ha plass til både post og telefon. Andre slektningar budde der òg i periodar, og når det blei eit ledig rom, blei det leigd ut som hybel, ofte til læraren i bygda. Ein av desse lærarane var og kunstmalar, og frå vinduet sitt mala han utsikta oppover vatnet. Dette maleriet fikk vertskapet og i dag heng det på veggen min i Guovdageaidnu.

Måleriet frå Kilevatnet, her fotografert på veggen min i Guovdageaidnu. Bak stammen på det største treet er det eit sund der ein er halvvegs til Øya.

Måleri: Halvor Høibø

Ein annan lærar som i 1947 flytta inn her, blei såleis kjent med dotter i huset. Resultatet er som lesaren kanskje har forstått, forfattaren av dette lille skriv. Tre år seinare gifta dei seg. Pappa fikk da jobb på Klyve skole, mellom Skien og Porsgrunn. På ei lite bebyggd flate, som hadde namnet Gråtenmoen etter at her hadde vore militærmo, fikk dei kjøpt eit «modellhus» som var bygd som eit slags utkast til toetasjes typehus. Her budde eg frå eg kom heim frå Porsgrunn Lutherske Sykehus i 1951 til eg flytta ut siste gongen i 1972. Frå først av hadde vi bare første etasje, med eitt soverom og ei lita stove, og toalett i kjellaren. Noko bad var det ikkje, eg hugsar at eg bada i ei sinkbalje på kjøkkengolvet. Når og kor foreldra mine fikk bada veit eg den dag i dag ikkje. I andre etasje budde ein pensjonert lærar, med «husholderske», eller sambuar som vi no ville kalt det. Mange år seinare fann eg igjen namnet til denne læraren i Riksarkivet. Han blei i 1941 meldt inn for Kyrkje- og

undervisningsdepartementet fordi han motarbeida den nazistiske nyordninga. Dei lokale NS-folka meinte han skulle avsetjast som lærar.

Da eg var 6-7 år flytta naboane ut. Vår lille familie overtok da heile huset, eg fikk eige soverom, og ikkje minst fikk vi bad med badekar. Her heldt vi til i veka, men i helga gikk turen nesten alltid til Kilebygda, til heimen til bestefar, onkel, tante og etter kvart mine to kusiner som var 5 og 7 år yngre enn meg. Så ofte som råd gikk turen vidare opp vatnet, med robåt, etter kvart med påhengsmotor, eller på vinteren med spark eller ski, til garden på Øya. Her budde ein gamalonkel, som var ungkar og som dreiv garden i lag med onkelen min. På nabogarden budde og ein ungkar, mens den siste og minste garden, Nordøya, var busett av eit eldre par som enno hadde nokre få kyr, så vi kunne gå dit og kjøpe mjølk i spann. Det må ha vore svært tidlig i barndomen min, det er så vidt eg hugsar det.

Øya var ikkje nokon storgard, men omlag 50 mål dyrka mark med heller skrinne vekst. I mi tid blei dette mest brukt til dyrking av gras, i periodar blei det gjort forsøk med korn, men det varte ikkje så lenge. Låven var stor med plass til både hest, sauer og kyr, men eg kan bare hugse ein hest og nokre sauer. Ved sida av det store våningshuset var det og eit «bryggerhus», som hadde vore brukt til brygging og baking, men allereie i barndomen min blei brukt til overnatting for oss og andre feriegjester, til dels utleigd mot betaling. Det økonomiske grunnlaget for garden var nok vel så mye skogen som jorda, og onkelen min dreiv tømmerhogst både på Øya og i slekta sin skogeigedom andre stadar i bygda.

*Svein på onkel sin gamle Ferguson.
Det gikk vel enno nokre år før eg
byrja å kjøre denne sjølv på alvor.
Foto: AL*

*Pappa og eg i høyonna, trulig 1959
eller 1960.
Foto: AL*

I 1998/99 tok eg kurset «norsk for yrkesfag» ved daverande Høgskolen i Akershus. Kva var vel meir naturleg på ein start som skulle kombinere norsk språk med yrkeslivet enn at vi fikk oppgåva å skrive ein stil eller ei novelle med utgangspunkt i «min første jobb». Tjue år etter dette igjen finn eg denne igjen i permen frå kurset, og kan for første gong gjøre han tilgjengelig for andre enn kurslæraren.

«Min første jobb»

Den første jobben var vel ingen jobb. Betalt var han i alle fall aldri. Når han gikk over frå å vere leik og ferie til ubetalt sommarjobb er umogleg å fastsette.

Så langt eg kan hugse tilbake og fram til eg var i 16-17 årsalderen tilbrakte foreldra mine og eg høyonna på garden til onkelen min. For meg var det først og fremst ferie. Vi var på landet. Vi bada, sparka fotball og slo badminton på tunet og hoppa i høyet. Og på kvelden grov vi mark og gikk ned på berget for å sjå om vi kunne lure ei tryte eller to.

Og innimellom alt dette var altså det eg først lenge etter forsto var min første jobb, mi første læring i eit praktisk arbeid.

Vi raka saman høyr på jorden, vi bar ut hesjestauro, sette opp staur og streng, vi løfta høyet opp på hesja og tok det ned når det var tørt. Så kom onkel med Ferguson modell gamal og grå og samla det med høysvansen og kjørte inn på låven. Der sto vi klare med høygafane for å hive høyet ut i laet.

Når det var gjort for dagen kunne vi gå nedover dei nyslåtte jordene og leite markjordbær i jordekanten så det blei syltetøy til kvelds.

I dag er det langt mellom hesjene. Utover jordene ligg store kvite snøballar som er rulla saman med maskin og ingen har bruk for ein 12-åring i jordbruket. Dessutan er barnarbeid både fordømt og forbode.

Frå hytta på Øya. Mamma sit ved peisen og spelar mandolin. Bildet er tatt lenge etter at eg flytta nordover, trulig på 1980-talet.

Foto: SL

Odelsetten ga eldste son arverett til gard og grunn, og i samsvar med skikken og retten den gongen overtok onkelen min både barndomsheimen og garden på Øya. Mor mi fikk ikkje med seg meir enn litt husgeråd. Men onkel fann vel også dette urettferdig og da mamma fylte 50, fikk ho som gave av onkel eit skjøte på eit mål hyttetomt på Øya. Først sette vi opp telt og hadde mini speidarleir der, året etter starta bygginga. Det gikk enno ikkje veg til Øya, så alle materiale måtte fraktast med båt. Onkel hadde ei slags ferje, som vi kunne laste materiale på, og slepe med båten vår med 4 hestar påhengsmotor. Det gikk seint, men det gikk. Vi bar materiale og grov i tomte, men nokon tømrrar var ingen av oss, og vi måtte leige hjelp til å få hytta opp før vi sjølv kunne ta oss av maling og beising.

Sommaren 1970 sto hytta ferdig, men da gikk det mot slutten på tida mi i Skien. Likevel er det få år at eg ikkje har vore på hytta på Øya i kortare eller lengre tid, ofte i lag med vener frå nært og fjernt, frå Hammerfest til Polen. Ein gong på 80-talet overførte foreldra mine hytta til meg, så eg sto som hytteeigar frå da og fram til ho endelig blei seld vidare til ein slektning frå 2017. Men sjølv da klarte eg ikkje å sleppe heilt. Dotter av kusina mi fikk kjøpt hytta til ein svært rimelig pris på vilkår av at eg kan bruke henne inntil 10 dagar for året i vel eit tiår framover.

*Utsikt frå hytta, nedover Kilevatnet.
Foto: SL*

Arven frå Krigen

Vi som var fødd få år etter slutten på andre verdskrigen blei alle på eit eller anna vis prega av familiane våre sine røynsler frå krigen. Nokon hadde nære slektningar som var falt i krigen eller omkom i fangeleirar. Mange hadde vore evakuerte eller utsette for bombing og aktive krigshandlingar. Nokre familiar hadde vore kløyvd, der nokre familiemedlemmar var på eine sida, andre på andre sida. Slik som familien min. Og den arven satt lenge i.

Det var få kommunar i landet der NS hadde så stor oppslutning som i Valle i Setesdal. Dette gjaldt både før og under krigen. Denne oppslutninga var så stor at det til og med er skrive ei hovudfagsoppgåve om fenomenet.² Blant dei som gikk inn i NS var fleire av onklane mine. Ein gikk så langt at han meldte seg som frontkjempar, og deltok i SS-styrkene på Austfronten, bl.a. i Latvia. Han var to år yngre enn pappa, og må altså ha vore bare 17-18 år da krigen braut ut. Dei to brørne hadde alltid halde saman, men krigen skilde dei. Likevel sendte frontkjemparen brev heim til bror sin, som han omtala som jøssing. Nokre av desse breva har eg funne i dei etterlatte papira etter pappa. Etter krigen blei dei aldri vener igjen, og denne onkelen såg eg bare eit par gongar, sjølv om han levde til ut på 2000-talet.

² May-Brith Ohman Nielsen: Trauste menn ved Svarvarnuten : en undersøkelse av årsakene til den store oppslutningen om Nasjonal Samling i Setesdal i årene 1933-1945. UIB 1989

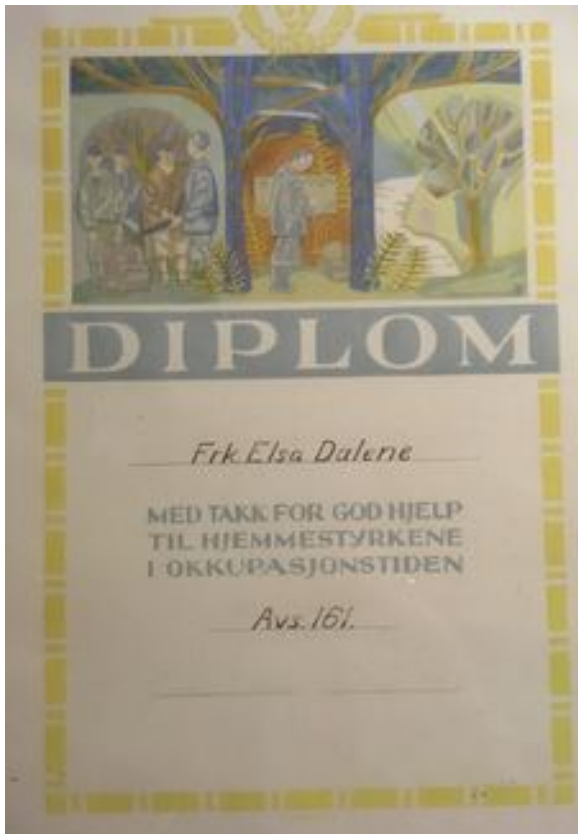
Brev frå Austfronten

Under krigen var pappa først lærarskoleelev, så lærarvikar, og da krigen var over fikk han attest for Nasjonal haldning, som han i fleire år etter krigen måtte legge fram når han søkte lærarjobb.

På den tida da andre verdskrigen braut ut var det ho som seinare skulle bli mor mi som styrte telefonsentralen i Kilebygda. All telefontrafikk innafor bygda og til omverda måtte gå om denne sentralen.

Da Quisling & Co i 1942 skreiv ut alle menn av eit par årsklassar til Arbeidsteneste for okkupasjonsmakta, var det mange som i staden rømte og blei «Gutta på skauen». I Grenland var det fleire skauguttleirar, og ein av dei låg i Kilebygda. Næraste garden var den som bestemor mi kom frå. Tyskarane fikk mistanke om leiren, og tidlig ein morgon var ein tysk styrke på veg innover Kilebygda for å leite han opp. Mor mi vakna opp av at militærbilar kjørte forbi huset. Ho forsto straks kva det betydde og slog nummeret til garden som låg nærast til leiren. Straks sprang ein avgarde og fikk varsla i leiren, der dei braut opp med ein gong. Det tok tid før tyskarane kom fram og fann ein tømt leir. Dei forsto da at nokon hadde varsla, men kven? Mistanken falt på telefonsentralen og dermed mor mi. Av ein eller annan grunn blei ho ikkje arrestert med det same, men blei innkalt til forhør. Det tok ho ingen sjanse på, men rømte av garde, og fikk med gode kontaktar i Heimefronten ordna papir i falskt namn. Som Elsa Berg fikk ho seg jobb på ein gard i Vestfold og heldt seg der til krigen var over. Mens ho var der hadde ho samband med Heimefronten og var bl.a. med på å motta fallskjermsslepp frå engelske fly. I min barndom hadde mamma enno nokre klesplagg ho hadde sydd av fallskjermssilke.

Lenge etter krigen blei det der leiren hadde vore avduka ei minneplate over leiren og motstandskampen, og mor mi var invitert som den som berga denne avdelinga av Gutta på skauen.

Eg har vakse opp med mamma sine tre diplom på veggen, alle for innsatsen under krigen. Mens dei to andre har hennar rette namn, har dette rett etternamn, men fornamnet Elsa er frå dekknamnet ho hadde da ho måtte flykte for ikkje å bli arrestert. Trulig kjente den avdelinga av Heimevernet som ho da slutta seg til bare henne som Elsa. Diploma er no overlate til det lokale historielaget.

I denne boka om telekvinnene sin innsats under krigen er mamma si forteljing med. Ho er her avbilda som andre nedafrå i andre rekke frå venstre.

Flukta frå Sverdrup

Som nemnd var eg ikkje udelte begeistra for mellomnamna mine. Å ville rømme frå Sverdrup-namnet var nok først eit ønske om å ikkje stå fram med noko så spesielt og sært namn. Seinare blei det meir medvite, faktisk på både nasjonalt og klassemessig grunnlag. Namnet er utvilsamt dansk, og forfar min, Peder M. Sverdrup, kom som skattefut for danskekongen frå Sjælland til Østfold ein gong på 1600-talet. Alle med namnet Sverdrup i Noreg er visstnok i slekt.

Som målmann var det ikkje noko gildt å ha eit dansk namn. Sverdrup kom som overklasse, og mange av etterkomarane heldt oppe klasseposisjonen, ja utvikla denne vidare. I Nordland er «Sverdrup på Reine» eit kjent omgrep. Der residerte i barndomen min ein tremenning av far min som nessekonge, og da vi i 1967 drog nordover for å besøke mamma sin inngifta familie på Røst, som forøvrig var heilt vanlige fiskarar, ville pappa absolutt sjå til slekta si. Det er første og trulig siste gongen i livet mitt at eg har vore som privat gjest i den absolutte overklasse. Sverdrupane budde i eit gigantisk herskapshus i fiskevær, der dei eigde alt av jord og bygningar. Sverdrup på Reine hadde til og med eigen familiegravstad. Eg var 15 år og følgde med familien, men kjente meir og meir uvilje mot å vere ein del av dette. Pappa, som elles alltid var opptatt av og litt stolt av familien, snakka òg mindre om Sverdrupane i Lofoten etter at vi hadde vore der. Han kjente seg visst heller ikkje heilt heime i det han såg. Nokre år seinare reiste eg aleine gjennom Lofoten og måtte overnatte på Reine. Eg måtte da leige meg inn i eit rom i ei rorbu, som sikkert var eigd av slekta mi, men betalte som andre turistar og røpa ikkje mellomnamnet mitt til nokon.

I 1986 var eg ei veke på Svalbard, og oppdaga da at ein bydel i Longyearbyen ber namnet Sverdrupbyen, utan at eg da tenkte noko meir over det. Først seinare har eg funne ut at bakgrunnen er Einar Sverdrup, direktør i Store Norske Spitsbergen Kulkompani fram til krigen, og at han var tremenning av min farfar. Ikkje nok med det, son hans, Thor Lorch Sverdrup, var statsgeolog og forska bl.a. på mineral i Finnmark.

Når eg har slått meg ned i Nord-Noreg og kjenner meg mest heime her, er det kanskje eit paradoks at eg har forkasta det namnet som knyter meg til landsdelen, men her blei klasse viktigare enn geografi. Ein gong foreldra mine reiste nordover for å besøke meg, stoppa dei i Bindal på Helgeland for å sjå staden der oldemor mi, Heloise Sverdrup, kom frå. Fleire gongar har eg reist forbi der, men eg har aldri leita opp den tidligare storgarden i Fiskarosen. Besøket på Reine var meir enn nok for meg. Og statsminister Johan Sverdrup, polfararen Otto Sverdrup og professor Georg Sverdrup skal få kvile i fred.

Eit par meir eller mindre kjente Sverdrupar, f.v. professor og nasjonalbibliotekar Georg, statsminister Johan, statsråd Jakob og polforskar Otto.

Så i 2016 og 2017, etter at eg skreiv teksten over her, skjedde det to ting som gjorde Sverdrup-namnet aktuelt igjen. Først kom Det norske teateret på besøk til Guovdageaidnu med eit teaterstykkje om overgrepa mot «omstreifervesenet», taterane eller romanifolket. Ein av dei sentrale

aktørane bak *Norsk misjon for hjemløse* var Jakob Sverdrup, som var minister i regjeringa til sin onkel Johan med same etternamnet. Forfattar og skodespelar var ein etterkommar av presten Walnum, som igjen var ein slektning av Sverdrupane. Gjennom dette stykket heldt ho eit oppgjør med det slekta hennar hadde gjort og med den solskinshistoria ho var vakse opp med. Slik fann eg ut at vi var i slekt, både biologisk og åndelig, og etter teaterstykket måtte eg bare helse på slekta og presentere meg med fullt namn.

Ikkje lenge etter oppdaga eg at kona til ein kjenning i Vestfold var av Sverdrup-slekta, og da eg traff henne måtte eg òg stå fram med namnet. Elles har det stort sett halde seg i ro i pass og førarkort, men i dei aller siste åra kjem det meir og meir automatisk fram, om f.eks. nokon skal vippse meg pengar. Folk som har kjent meg i mange år, har da fått seg ei overrasking og spurt om det verkeleg er eg som heiter Svein Rasmus Sverdrup Lund.

På tur med familien

Skulle familien Lund på tur i helga, var det i dei aller fleste tilfelle til Kilebygda, til onkel, tante og bestefar i Rognsbru og til garden på Øya. Til Kilebygda gikk Kilebygdabussen, som hørte til Ødegårdens bilruter og var oransje med grønt tak. Oransje farge heitte hos meg "kilebygdabussfarge". Han gikk ikkje så ofte, så det måtte vere innover fredag ettermiddag og tilbake søndag kveld. På sommaren hadde vi i utgangspunktet god tid å reise på ferie, ettersom skolen og biblioteket var stengt. Det gjaldt fram til pappa blei skolestyrar. Da var det slutt med lærarsommarferien, for han kunne aldri dra nokon plass før han hadde fått neste års timeplan å gå opp. Ut over stovebordet heime låg det timeplanar og lærarlistar i alle variasjonar, og etter som pappa skulle gjøre alle til lags, kunne han ikkje gi seg før kabalen var gått opp på ein sånn måte at ingen lærar ville klage. Mamma og eg var forlengst klar til å dra, sommarferien var over halvvegs, men timeplanen måtte vi vente på.

Nokre år gikk turen til Valle, til pappa sin heim plass, særlig så lenge bestemor levde. Det var ikkje noka enkel reise. Først måtte ein komme seg med bussen til byen, toget til Nordagutu, skifte til Sørlandsbanen til Kristiansand, der ein skifta til Setesdalsbanen til Byglandsfjord. Så var det over på buss oppover dalen til Valle. Og alltid med ein masse oppakning. Og ved sida av bestemor var det ei rekke tanter og onklar som skulle besøkast i Valle. Så skulle det gjerne og kombinerast med besøk hos onklar eller tanter i Kristiansand og deromkring.

Eit par gongar gav vi oss av garde på tur i ukjent terreng. Ein av desse turane hugsar eg godt, eg kan ha vore 7 eller 8 år. Vi slo oss saman med ein annan familie, med ei jente litt yngre enn meg, og dro med full oppakning, telt, soveposar, primus osv. med bussen til Langesund. Derifrå med kystruta ned til Borøya ved Tvedestrand. Der gikk vi i land ved ein campingplass og låg i telt ei veker tid, mens vi bada og gikk turar, før vi tok bussen heim igjen. For meg, som nesten bare var vant til innlandet, blei dette eit møte med livet i sjøen og fjæra.

På Gråtenmoen hadde vi ein nabofamilie vi hadde mye kontakt med. Dei hadde også noko vi ikkje hadde. Dei hadde bil! Ikkje nok med det, dei hadde ein stor Mercedes, som var 6-seter og romma to familiar med bagasje. Det må ha vore i 1960 vi drog på den verkeleg store ekspedisjonen: Til Vestlandet. Turen gikk over Filefjell, Lærdal og til Bergen, og tilbake over Odda, Røldal og Haukeli. Overnattinga var stort sett i telt, men i Bergen regna det så vanvittig at vi måtte evakuere campingplassen og ta inn på næraste ledige pensjonat. Dette var det første møtet mitt med andre landsdelar enn den sørlige delen av Austlandet og Sørlandet.

Eit par år seinare slo vi skikkelig til. Til utlandet! No var pappa etter den tids målestokk ein bereist mann. Han hadde vore på kurs og studieturar i både Sverige, Finland og Danmark. I samband med kurset på Scheffergården ved København ein gong på 1950-talet blei han kjent med ein danske som jobba som byråkrat i det danske Grønlandsdepartementet, altså fjernstyringa av kolonien. Eit par år etterpå drog denne dansken med familie på Norgesferie, og kom på besøk til oss i Skien. Sjølv sagt måtte dei da invitere oss tilbake, og vi kunne ikkje seie nei. Ferda gikk med ferge

Larvik-Fredrikshavn, tog ned Jylland, over Fyn og Sjælland til København, der vi blei innlosjert heime hos denne familien. Vi måtte sjølvstekt besøke alle dei store attraksjonane, Tivoli, Zoologisk hage, Den Lille Havfrue og sjå ein del av alle slotta og kyrkjene som danskekongen hadde bygd med pengar frå skattlegging av norske bønder og fiskarar, og med koppartak frå Røros og Løkken. For meg, som ivrig samlar av frimerke og myntar, var likevel møte med frimerke- og myntforretning noko av det mest interessante. Og å få høre om Grønland, sjølv om det bokstavelig talt blei kolonimakta si forteljing. Vegen heim gikk med tog på natta gjennom Sverige, som eg ikkje fikk sjå stort av, men det var uansett stort: Vi hadde vore i heile to utland!

Det må ha vore eit par år etter Danmarksturen, at naboen med Mercedesen, som dreiv som byggmeister, fann ut at avskrivingsreglane gjorde at det ville løne seg for han å kjøpe ny bil. Om ikkje vi ville kjøpe den gamle? Jo, det var jo freistande med eigen bil. Og mamma hadde hatt førarkort i ungdommen, og det skulle gå an å få tilbake. Pappa hadde derimot aldri førarkort for bil, noko som sikkert var godt for trafikkssikkerheita. Så på eit eller anna vis klarte dei å skrape saman til å kjøpe den brukte Mercedesen, noko som gjorde det langt lettare å reise både til mamma og pappa sine heimstadar og på lengre ferieturar. Med bil og ski på takgrind kunne vi til og med kjøre oppover i Telemark og leige oss inn nokre dagar i vinterferie eller påske og komme skikkelig på høgfjellet. Der fikk vi sjå både intakt høgfjellsnatur og endra natur, bl.a. den store Songadammen, som da var ein av dei aller største kraftverksdammane i Noreg. Seinare skulle vi få oppleve meir av vasskrafta sine verknadar på godt og vondt.

Ein slektning av mamma var gift med ei jente frå Røst i Lofoten, og vi blei invitert med for å besøke familien hennar. Med to bilar og 8 personar med smått og stort la vi av garde nordover, til det som skulle bli mitt første møte med Noreg nord for Gudbrandsdalen. Turen gikk over Dovre, der vi fikk gå turiststien gjennom naturreservatet på Fokstumyra, til Trondheim med Nidarosdomen, Vitskapsmuseet og Gamle Bybro, over Korgenfjellet og Saltfjellet og til sist ut til Bodø, der vi besøkte familie og parkerte bilane, før vi tok lokalbåten ut til Røst. Av alt eg har hatt av naturopplevingar gjennom livet er det lite som kan måle seg mot Røst. Når vi da i tillegg kom dit i lag med folk som hadde familie som var fiskarar der, og blei tatt med ut både på fiske og sightseeing ut til ytterste Skomvær og klatretur i fuglefjella, kan ein knapt oppleve noko finare. I alle fall kunne ikkje 15-årige Svein førestille seg det. Den gang ante vi ikkje at det fuglelivet vi opplevde i fuglefjellet på Vedøya, det ville ikkje generasjonane etter oss oppleve. I dag er det bare ein brøkdel igjen av dei mengdene som den gang var av lunde, lomvi, alke, krykkje m.m.

Stolte storfiskarar på Røst. Så stor fisk hadde eg aldri fått før – og knapt sidan.

*Det finaste bildet eg tok den sommaren eg var 15. I fuglefjellet på Vedøya med Storfjellet, Ellefsnyken, Trenyken og Hernyken i bakgrunnen.
Foto: SL*

Frå Røst tok vi båten over Værøy og til Reine, der vi blei mottatt av væreigaren sjølv, men det er ei anna historie som står i eit anna kapittel. I ruskevær gikk hurtigruta frå Stamsund tilbake til Bodø og eg fikk mitt første skikkelige møte med sjøsjuka. Slike små baksider var fort glømt, det viktigaste var at Nord-Noreg hadde erobra meg og eg skulle tilbake! Det skulle ta 6 år, men da var det også gjort, og eg blei verande der.

Ein forfattar blir fødd

Eg har skrive nesten så langt tilbake eg kan hugse. Eit av dei eldste minna mine er det første møtet med bokstavane. Eg kan vel ha vore 4 eller 5 år. Mamma var enno heimeverande og eg gikk gjerne i skjorta på henne rundt i huset. På mi høgd var det ikkje så mye bokstavar å sjå. Men på den gamle komfyren på kjøkkenet sto det eit raudt skilt med tre store bokstavar: K P S. Kva står det der, spurte eg mamma? Ho forklarte meg bokstavane, som blei dei første tre eg lærte. Slik har det i alle fall blitt i minnet mitt.

Før eg nådde skolealder hadde eg forlengst lært meg både å skrive og å lese. Ikkje nok med det, eg hadde laga mi første avis. "Gråtenmoen Dagblad" besto av lyseblå ark som var stifta saman i formatet 13,5 * 16,5 cm. Dette kan eg seie fordi foreldra mine tok vare på mye av det eg produserte av skrift og teikningar i barndommen, og ved opprydding etter dei mange år seinare, dukka det opp to utgåver av denne avisa. Den eine utgåva er udatert og teksten er bare 16 ord, resten er teikningar. Men den andre har nummer 1 – 1958, 1. årgang og dato 25. april, som så er overstreka og erstatta med 17. mai. Denne har som ei skikkelig avis 4 artiklar, med overskrift for kvar. Eg skal nøye meg med å gjengi den første korte artikkelen bokstavrett:

OM SNØ

*I FJELLBAKKENE I KILEBYGDA VAR DE 1.50 METER SNØ OG HER PÅ GRÅTENMOEN
ER DE SOMMER ALT STOR FORSJEL*

Når eg tenker på at eg da var 6 år og først starta på skolen 4 månadar etterpå, så må eg seie det var ein rimelig sterk start på eit skrivande liv.

*Eit av dei to bevarte eksemplara av
Gråtenmoen Dagblad*

Det neste journalistiske bidraget er har funne frå mi side er frå 6 år seinare. Det var 7. klasse på Klosterskogen skole som laga klasseavisa *Dagens Grynt*. Denne må ha kome med minst 6 nummer, for eg har tatt vare på nr. 5 og 6. I det eine nummeret står det at eg da var ein av 4 elevar i redaksjonen, og mitt litterære bidrag der var i første rekke ein artikkel om veg og trafikk, som åtvaring til ungdom mot uvetting kjøring. Innhaldet var kanskje betre i dei første nummera, her går det litt på tomgang, men vitsar og gåter, men eg hadde laga kryssord med oppslagsord i stor grad henta frå skole- og klassemiljøet. Avisa var nok ikkje bare elevane sitt verk, sjølv om det var vi som skreiv. Ho var i stor grad initiert og inspirert av den beste klassestyraren eg har hatt, som vi dessverre bare fikk ha i eitt år. Eit av påfunna hennar var å gi klassen ein maskot, eit lite troll av tre og langt hår som sto på katereret og fikk namnet *Harald Hårfagre*. I nummer 6 er det ein artikkel "Sett med Harald Hårfagres øyne", der ein elev skriv om det som denne maskotten ser og hører, av klassen sitt indre liv, med karakteristikkar av enkelte elevar som kanskje i dag ville bli vurdert å vere noko på kanten. Avisene er 4-5 samanstifta A4-ark, gjennomført handskrive og kopiert på spritstensil.

Året etter var eg med på eit nytt skriveprosjekt, nemlig *Ørneposten*, organ for speidarpatrulja Ørn, 1. Solum. Her har eg bevar nr. 1 og 2, 1. årgang, kvar av dei 4-5 samanstifta ark i A4-format. I det første nummeret hadde eg jobben som redaksjonssekretær, i det andre er eg ikkje oppført i redaksjonen, men bidrar med i alle fall ein artikkel. Noko er skrive på skrivemaskin, men det meste med penn og eg kjenner igjen skrifta mi på fleire av sidene. Avisa er tydelig mangfoldiggjort på spritstensil, kor vi no fikk gjort det. Ho skulle etter planen komme ut "ca 1 gang pr måned", men eg er ikkje sikker på om det kom så mange fleire nummer. Prisen av 25 øre, om nokon kjøpte avisa var det vel helst foreldra våre og kanskje dei vaksne speidarleiarane i troppen. Av innhaldet var Ørnenytt om patrolja sine turar og festar og om medlemmar som hadde tatt forskjellig utmerkingar, kryssord, vitsar, spørsmål med svar lenger ut og ikkje minst ein artikkel om "Gauper i fare" om at både gauper og andre rovdyr var truga med utrydding. I artikkelen skriv forfattaren, som var ein av speidarane i patroljen, at om staten freda rovdyra ville talet stige kraftig, "*men jeg må innrømme at vi ikke kunne la disse dyrene gå og gjøre helt som de ville, så vi måtte holde det på et visst antall dyr*". Med andre ord ein forsmak på det som seinare blei Stortinget sitt "rovdyrforlik". I kvar av avisene har eg ein biografisk artikkel om medlemmar av patroljen, Annonser var det også plass til, bl.a. for biblioteket på Gråtenmoen, der mamma da jobba.

Da går det nokre år før det neste avisprosjektet eg var med på. Det var *Pultposten, Elevorgan for Skien Gymnas og Telemark Handelsgymnas*. Eg har klart å ta vare på 5 utgåver av avisa, eit frå 1967 før eg kom inn i redaksjonen og 4 frå 1968-69 da eg var ein av 6-8 journalistar. Utviklinga av denne avisa seier mye om den politiske kampen som i den tid pågikk blant ungdom, ikkje minst på gymnasa. Det første nummer gir inntrykk av å vere klart dominert av høgresida, bl.a. har daverande leiar i Skien Unge Høgre eit langt innlegg om Vietnam og kommunisme, som konkluderer "Ja til USAs og Syd-Vietnams kamp mot undertrykkerne".

I 1968 blei det oktober før avisa kom ut, men da under ein heilt ny redaksjon. Mitt bidrag er eit intervju med vår nye biologilærer, som utmerka seg med ein etter den tida ganske krass kritikk av det konservative gymnaset og lærebøkene. Eg var indirekte med i ein annan artikkel, der ein klassekamerat skreiv reportasje frå Biologigruppa si vandring over Hardangervidda, og eg kan skimtast på bildet. Det var kanskje første gongen eg var avbilda i ei avis, men skulle ikkje bli den siste. Dette var rett etter invasjonen i Tsjekkoslovakia, men denne blir bare kommentert av ein frå ytre høgresida, som skriv om "Kommunismens uhyre". Men samtidig blir det fortalt at det er oppretta Sosialistisk Skolelag ved skolen, og både redaktør og elevrådsformann var blant dei som var med der. Det var også etter kvart omtrent halve redaksjonen, noko avisa bar meir og meir preg av.

Frå Biologigruppa sin tur over Hardangervidda: Botanisering i lia over Rauhelleren turisthvtte.

Kor skarp den politiske striden var, kjem fram i neste nummer, bl.a. ved at ein frå Unge Høire tar til orde for at skoleleiinga burde forby Sosialistisk skolelag. Mitt bidrag er framleis på det politisk nøytrale område med artikkel om Biologigruppa. I tredje nummeret gir eg meg ut på to bokmeldingar. Den eine av Desmond Morris: *Den nakne ape*, blei nok ikkje lagt særleg merke til, men da eg meldte Christian Bay: *Når lov må brytes*, som forsvarte sivil ulydnad, blei dette klipt ut av det vi da kalla SIPO og arkivert i mappa mi. Mens avisa til da hadde vore nokolunde balansert, med ei viss overvekt til venstre, tok det heilt av i nummeret som kom ut i august 1969. Eit hovudtema her var fagkritikk og svært kritiske artiklar om undervisninga i norsk, samfunnsfag, kristendom, historie og naturfag. Alle dei tre siste ved undertekna og dei andre artiklane var også skrive av elevar som var engasjert langt til venstre i politikken. Det var i grunnen så godt som heile avisa, som var så einsidig at det kom skarpe reaksjonar frå mange kantar. Ein verknad var at den lokale handelsstanden ikkje lenger ville annonsere i avisa, og eg trur dette blei den siste utgåva av Pultposten.

Historia om Pultposten er nok aldri skrive, og eit søk på namnet på nettet gir bare dei artiklane eg sjølv har lagt ut og nokre få ord i memoarane til redaktøren. Han skriv også om den økonomiske nedturen, men legg mindre vekt på det politiske og meir på sviktande økonomisjef. Eg trur no framleis det har vore både - og. I Nasjonalbiblioteket er avisa bare nemnd i nokre artiklar i lokalavisene. Der går det fram at avisa i 1969 faktisk var konkurs, men gjenoppsto seinare, etter at eg var ute av skolen.

Det skulle gå nokre år før eg igjen produserte artiklar og innlegg som kom på prent, og da var eg allereie etablert i motsett kant av landet, så det kjem vi tilbake til.

Kva fikk eg med i sekken?

I ungdomen engasjerte eg meg i politiske aktivitetar som sto ganske langt frå det foreldra mine sto for, og motsetningane var ei tid skarpe. Ein kan da spørje om eg ikkje hadde noko med meg heimafrå, som grunnlag for det eg seinare har jobba for. Konklusjonen er vel at eg likevel hadde det, sjølv om det skulle gå ei tid før eg såg det.

Oppseding til arbeid – teori. Forsida på prosjektoppgåve som pappa skreiv på Lærarhøaskolen.

*Oppseding til arbeid – praksis: Pappa og eg kløyver ved på Gråtenmoen.
Foto: Anbjørg Lund*

Vi var verken rike eller fattige. Vi trong ikkje bekymre oss for om vi hadde til pålegg på maten i morgon, men hadde heller ikkje noko overskot til verken luksus eller investeringar. Ein einaste gong på dei 18 åra eg budde heime var vi på utanlandsreise – til Danmark, der pappa hadde kjente og vi kunne bu privat. Men eg voks opp med medvetet om at mange hadde det dårlegare og at nokre var mye rikare, og at det var urettferdig. Ikkje minst reagerte eg tidlig på dei store forskjellane mellom rike og fattige land i verda. Det var likevel ikkje noko klassemedvet, ikkje noko kopling med den økonomiske situasjonen til familien vår, vi hørte verken til dei som hadde alt for lite eller til dei som hadde alt for mye. Sånn sett passa det godt inn i bildet at pappa var medlem av Venstre, som den gong hadde eit rykte som partiet for lærarar. I ungdommen var han ein tur innom AUF, men reagerte mot slagord som minte om Sovjetunionen, og i 1947 tok han i eit avisinnlegg eit oppgjør med dette³. Der viste han bl.a. til sangstrofa om at "slaven vinner frihets pris", og seier at det kan han slutte seg til, men ikkje metodane som er brukt i Sovjetunionen. Høgremann kunne han derimot ikkje ha vore. Skal eg seie med eitt ord kva eg lærte å kjempe for må det vere: Rettferd.

Heime lærte eg å bli glad i naturen, og at naturen måtte vi ta vare på og forsvare mot øydelegging og forureining, sjølv om det ikkje var uttrykt i slike klare formuleringar. Da vi på skolen byrja å samle planter, var eg allereie godt igang, og har vel aldri blitt heilt ferdig med det, sjølv om eg etter å ha samla ganske nøyaktig 1000 planteartar, omlag 2002, valde å bytte bort presseapparat med fotoapparatet.

³ Innlegget har han og seinare eg tatt vare på og det er no med i papira eg har levert til Samisk Arkiv.

Denne firkantperikumen er ei av dei eldste plantene i herbariet mitt. Som det går fram av namnelappen er ho plukka av meg i juli 1962, da eg var 10 år gamal. Nesten 60 år etterpå plukkar eg enno perikumblomar, men da til medisinsk bruk.

Eg hugsar far min samla underskrifter mot bygging av enno meir kjemisk industri i distriktet vårt, som allereie var hardt ramma av forureining. Allereie i 16-17-årsalderen leste eg bøker om forureining og naturvern, men fann da ingen å dele denne interessa med.

Ei anna sak der foreldra mine og eg gjorde felles sak var arbeidet for norsk sjølvstende, noko som slo ut i at vi i 1972 sto saman i å seie nei til daverande EF, og seinare gjentok det i 1994.

B2 På veg ut

På leiting etter den store løysinga

I barndom og tidlig ungdom var det i første rekke radio og bøker som var vindauga mitt ut til den store verda. TV hadde vi enno ikkje, og innvandrarar frå fjerne land var enno svært sjeldsynte. Ettersom eg nærast voks opp på eit bibliotek, så hadde eg tilgang på bøker om fjerne land og verdsdelar og slukte reiseskildringar frå Sibir til Amazonas. Sjølv om desse i stor grad var skrive med europeiske auga, bidrog dei til å få meg til å sjå kor forskjellige forholda var og kor urettferdig rikdommen var fordelt. Ein slektning som var imponert over kva eg visste om fjerne verdsdelar, fann ut at dei kunne melde meg på til TV-konkurransen "Kvitt eller Dobbelt" og plutselig var eg innkalla til prøveutspørjing i Oslo. Med foreldra mine bar det inn til NRK på Marienlyst, der vi blei mottatt av seinare svært kjente Harald Heide Steen. Eg hadde da vore nøydd å avgrense temaet til Afrika, og var egentlig ikkje så veldig spesialist der, så det gikk ikkje så overvettas godt under utspørjinga. Heldigvis, så slapp eg å komme på TV. Eg er ikkje sikker på kor gamal eg var, men trur eg må ha vore 11 eller 12 år.

Enno hang eg igjen i tankegangen frå misjonen, ikkje om at vi skulle frelse hedningane, men om at vi skulle hjelpe dei fattige. U-hjelp blei løysinga og eg drøymde litt om å dra ut som u-hjelpsarbeidar, kanskje som lege. Albert Schweitzer var det store idealet.⁴ I 1966, det året eg fylte 15, arrangerte Ungdomsaksjonen for u-hjelp ein landsomfattande spørjekonkurranse om u-land. Den starta på skolane, dei beste blei invitert til fylkesfinale og nokre få til landsfinale. I fylkesfinalen vann eg klassa under 17 år, men eg hadde likevel ikkje høg nok poengsum til å komme med i landsfinalen, så det endte der.

I

⁴ Albert Schweitzer var ein tysk-fransk filosof og lege som grunnla eit sjukehus i den daverande franske kolonien Gabon i Afrika. Han utvikla ein filosofi basert på slagordet "Ærefrykt for livet" og vann Nobels fredspris i 1953. Eg leste tidlig om tankane og arbeidet hans, og hugsar at eg sørga da han døydd i 1965, da eg var 13 år. På eine sida ønska Schweitzer å gjøre godt for det gale europeiske kolonistar hadde gjort i Afrika, på andre sida var han sjølv prega av paternalistisk tankegang, og sjukehuset han grunnlag var leia av kvite europearar til 2011. Det er framleis i drift under namnet Hôpital Albert Schweitzer.

Hvem vinner tur til et utviklingsland?

Fylkesfinalen i tevlingen om utviklingsland og utviklingshjelp ble avviklet på Høyers Hotell i Skien lørdag kveld. I alt 20 ungdommer fra Rjukan i nord til Kragerø i sør deltok, og finalistene la før dagen stor kjennskap til forholdene omkring u-hjelp og u-land.

Det ble konkurrert i 2 klasser — en under 17 år og en fra 17 til 25 år — og de beste ble:

Klasse under 17 år: Svein Lund, Skien, 2) Bjørn Jensen, Ulefoss og 3) Peder Tyvand, Kragerø, 4) Jens Barland, Kragerø og Pål Toreid Rjukan.

Klasse 17—25 år: 1) Vidar Toreid, Rjukan, 2) Arne Amundsen, Gvarv, 3) Anders Gåserud, Kragerø og Ingrid Sjørgård, Kragerø, 5) Bjørn Hestangen, Kragerø.

Som jurymedlemmer fungerte politimester Wergeland Franck, Skien, Liv Gjerstad, Porsgrunn og Robert Hagen, Kragerø.

Landsfinalen i konkurransen finner sted i Oslo den 4. desember, og «Norgesmesteren» i konkurransen får gratis tur til et utviklingsland.

Mandag 28. nov. 1966

Avisoppslag om konkurransen der eg vann klassa under 17 år. Trulig første gongen namnet mitt var i ei avis,

Ganske tidlig har eg altså hatt ein form for samfunnsengasjement, for naturvern, fred og sosial rettferd i Noreg og verda. I barndommen lukta eg på om Venstre og Arbeiderpartiet kunne stå for desse verdiane, men fann dei ikkje brukande, blant anna på grunn av tilslutninga deira til NATO. Som 12–13-åring leste eg, av alle stadar i samfunnsfagboka for ungdomsskolen, ei framstilling av hovudtrekka til partia i Noreg. Slik fann eg i den korte samanfatninga av programmet til Sosialistisk Folkeparti noko som ga gjenklang i meg, i første rekke på grunn av partiet si klare stilling mot krig og opprustning og at dei som einaste norske parti ville ha ein norsk politikk uavhengig av både USA

og Sovjet. (Det var da det.) Sosialismen hadde eg først ikkje så mye idear om, men etter kvart kom eg til at det var ein god ide, eit samfunn bygd på ideen om rettferd og likskap.

Så lenge eg gikk på ungdomsskolen, kan eg ikkje hugse at eg fikk diskutert dette med ungdomar med liknande idear. Men da eg i 1967 byrja på gymnaset, traff eg ungdomar som engasjerte seg både mot Vietnamkrigen og i det som da heitte Sosialistisk ungdomsforbund. SUF var ungdomsorganisasjonen til SF, partiet som eg allereie i fleire år hadde rekna meg som tilhengar av. Sjølv om eg kjente meg tiltrekt av dette miljøet, var vi ikkje riktig samde. Eg var prinsipielt pasifist, mens dei gikk med merke med «Seier for FNL» og hevda vietnamesarane måtte forsvare seg med våpen når dei var okkuperte. Eg blei etter kvart overtydd av argumenta deira, og den første politiske organisasjonen eg meldte meg inn i var Solidaritetskomiteen for Vietnam, til vanlig bare kalla Solkom.

Vietnam og vi

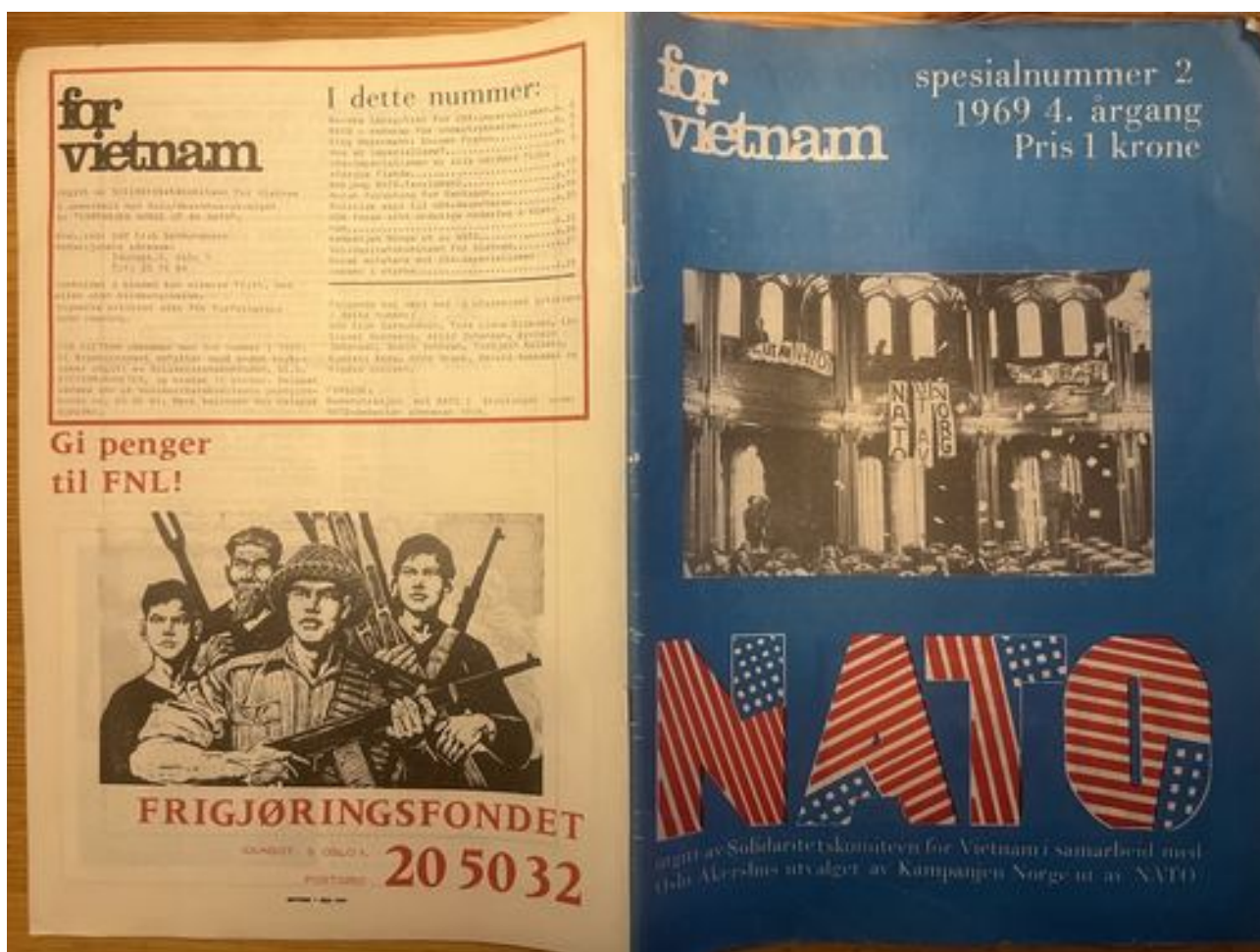
Det var Vietnamkrigen og Solkom som for første gong fikk meg til å gå med eit politisk merke på jakka, som fikk meg ut på gata, til å stå på stand og selge aviser, som fikk meg til å delta i min første ulovlige aksjon.

Det var også i denne organisasjonen der eg for første gong fikk delta i eit landsomfattande møte, som delegat frå FNL-gruppa i Skien på landsmøtet i Solkom, eg trur det må ha vore tidlig i 1970. Der blei eg forøvrig kjent med fleire som eg seinare har halde kontakt med, enkelte heilt opp til felles pensjonsalder, og det er fint å sjå at mange av dei enno er politisk aktive – om enn på andre område, så for fridom og rettferd i verda.

FNL-merket gikk vi med i mange år på 60-70-talet. Eg har dessverre ikkje tatt vare på nokon nummer av tidsskriftet "For Vietnam", og finn dette heller ikkje på nettet.

Krigen i Vietnam var da det store brennpunktet i verda, der dei to supermaktene sto mot kvarandre, men først og fremst såg vi det som USA-imperialismen sin krig for verdsherredømme og eit lite land sin kamp for retten til å styre seg sjølv. Det var også det store skiljet blant skoleungdommen. Nokre av oss gikk med merket «Seier for FNL», andre med «Bomb Hanoi!». Ut av kampen kom det ein diskusjon langt utover Vietnam, til spørsmålet om ny økonomisk verdsorden og ikkje minst på heimebane til krav om Noreg ut av Nato.

Under Vietnam-krigen laga Hollywood ein propagandafilm for dei tapre amerikanske soldatane som kjempa i Vietnam. Denne blei vist på norske kinoar til store protestar frå solidaritetsrørsla for Vietnam. Kvar gong filmen blei sett opp var det demonstrasjonar. 9. april 1970 (merk datoen!) skulle filmen visast i Arendal. Unge Høyre hadde på førehand kjøpt opp ALLE billettane til forestillinga for å sikre at det ikkje skulle sleppe inn nokon som kunne demonstrere.

Vi var ein gjeng frå Solidaritetskomiteen for Vietnam i Skien/Porsgrunn som leigde ein buss og kjørte til Arendal. Det kom også nokre aktivistar frå andre stadar.

Da vi kom til Arendal var det allereie sett opp politivakter og sperringar på begge sider av inngangen til kinoen og bare dei som hadde billett slapp inn. Rundt kinoen hadde det samla seg eit par tusen nysgjerrige, for dei ville sjå kva som skjedde. Vi var vel kanskje 30-40 demonstrantar, men prøvde å gjøre mest mogleg av oss med paroleroping. Så på signal storma vi fram og gjennom politisperringane. Nokre av oss blei tatt av politiet og tatt inn på stasjonen og forhørt og sikkert bøtelagt, men det hugsar eg ikkje sikkert. For min del sprang eg gjennom sperringa, men da dei fleste blei tatt, såg eg ingen grunn til å springe aleine mot inngangen, så eg sprang ut igjen på andre sida, utan å komme i politiet sine klør.

På førehand var det gjort litt undersøkingar inne i kinobygget, så vi visste kor straumleidninga til kinosalen gikk, og vi hadde klart å smugle inn ein av oss dit, og midt under filmen klarte han å kople ut straumen så det blei heilt mørkt i kinosalen. Eg meiner å hugse at han kappo leidninga med øks, men er ikkje heilt sikker på om denne historia er heilt sann.

Dei som blei arresterte blei etter kvart slept ut og merkelig nok klarte vi å samle alle troppane og bussen kjørte oss heim etter det vi oppsummerte som ein vellukka aksjon. Og dagen

etter sto det i avisa: "2000 demonstrerte mot Green Berets i Arendal". Vi såg ingen grunn til å gå til avisa og krevje noko dementi, sjølv om det må kunne karakteriserast som betydelig overdrive.

Eit altomfattande verdsbilde?

Vi leita etter noko meir, etter ei heilskapelig analyse av samfunnet, som kunne forklare årsakene til problema og ikkje minst etter ei heilskaplig løysing. Arbeiderpartiet hadde forlengst seld seg til både borgarskapet og USA, og var heilt uaktuelt. NKP knytta seg alt for nær til den andre supermakta Sovjet, som vi oppfatta som ein undertrykkjarstat både heime og ute. SF forsøkte seg på det tredje alternativ, men trass i gode tendensar, var det etter vår meining eit altfor tafatt og inkonsekvent parti, som vi bare kunne støtte i mangel av noko betre. Ungdomsorganisasjonen var derimot på veg mot noko meir heilskaplig. Her hadde ein byrja å studere det ein kalla «Marxismen-leninismen-Mao Zedongs tenking», som forenkla kan skildrast som ein kombinasjon av filosofien og samfunnsanalysa til Marx, Lenin si analyse av imperialismen og staten og ideane frå Kina om ein alternativ sosialisme bygd på dei store bondemassane og krafta i den tredje verda. Dei som gikk føre i dette framstilte det som eit einskaplig system, og for den som bare leste det utvalde studiematerialet og ikkje ga seg i kast med originalskriftene, virka det svært forlokkande. Her var både ei klar samfunnsanalyse og ein veg til eit betre samfunn der arbeidsfolk hadde makta.

Etter litt nøling tok eg skrittet. Like etter Sovjet sin invasjon i Tsjekkoslovakia 21.08.1968 meldte eg meg inn i SUF, som framleis var SF sin ungdomsorganisasjon, men allereie i hard strid med moderpartiet. Det skulle bli eit langvarig medlemskap, og gå nesten 31 år før eg igjen var på utsida av det som har gått under fellesnamnet «ml-rørsla».

Vi var ein gjeng utolmodige ungdommar, som stilte spørjeteikn ved det meste, frå skolen og lærebøkene sin autoritet til Noreg og NATO si rolle i verda. Kanskje den viktigaste parola vår hadde vi tatt frå ei bok som da allereie var over 100 år: Det kommunistiske manifest: «*Arbeidere og undertrykte i alle land – foren dere!*» Vi forsøkte å sameine internasjonalisme og norsk nasjonalisme. (Ordet nasjonalisme var enno nokolunde stovereint og ikkje øydelagt av nynazistar.) Alle folkeslag hadde retten til sjølvstende. I verda var det stor uro, dei to supermaktene USA og Sovjet møtte begge motstand heime og ute. I Norden slo klassefreden i etterkrigstida sprekkar, og vi fikk «ville» streikar utafor kontrollen av fagforeiningsapparatet som var dominert av dei statsberande sosialdemokratiske partia.

Kampen mot NATO og EU (EF/EEC) blei ført både på eit sosialt og nasjonalt grunnlag, under norske flagg og med liner tilbake til kampen for norsk sjølvstende mot Danmark, Sverige og Nazi-Tyskland. Ein viktig del av kampen vår var solidaritet med frigjøringsrørslar i andre land. Det starta med Vietnam og Palestina, og blei etter kvart supplert med land som Namibia, Eritrea, Kambodsja og Afghanistan. Vi støtta dei som kjempa mot okkupantar og imperialistar, og kom vel meir enn ein gong i skade for å idealisere dei frigjøringsrørslene som vi støtta. Ei anna sak er at der frigjøringsrørsla var kløyvd, kunne vi ta standpunkt for den eine mot den andre, ofte på eit noko sviktande grunnlag.

Heilt frå SUF i 1968 stilte seg på «mlm», heldt ein på eit prinsipp som skulle bli fatalt: Vi skulle ikkje kritisere frigjøringsrørslar som vi støtta eller parti som vi hadde partisamband med. Det siste gjaldt også for statsberande parti, som dei i Kina og Albania, og det skulle føre til at vi godtok og forsvarte mye som ikkje fortente det, og kom opp i umoglege situasjonar det vi forsvarte undertrykking i andre land som vi ville ha kjempa mot om det same skjedde på heimebane.

To veker i Sosialismens Fyrtårn

Parti, Enver, jemi gati kurdoher. Partiet (Det albanske Arbeidets Parti) og Enver Hoxha (partileiar) – Kor de går, der vil vi følgje. Dette ropte folk der vi kom og vi ropte med.

Vi var ei gruppe med entusiastiske nordmenn på studiereise i regi av Vennskapssambandet Norge-Albania. På to veker skulle vi frå det kapitalistiske vesten få oppleve sosialismen sine velsigningar. Vi var vel den andre gruppa frå Noreg som var på ein slik tur, og det var enno ikkje

blitt heilt standardisert. Eit overveldande fleirtal av deltakarane var folk som var overtydde medlemmar eller sympatisørar av dei «partibyggjande» organisasjonane SUF(m-l) og MLG, som såg opp til Albania og det statsberande partiet APA som «Sosialismens fyrtårn i Europa», nesten like gildt som det langt større kinesiske forbildet i aust.

For min del var dette ikkje bare første møte med eit land som kalla seg sosialistisk, det var mi første utanlandsreise på eiga hand, og den første utanom Skandinavia. Eg trur faktisk det også var mi første flyreise. Eg var 18 år, hadde akkurat gått ut av gymnaset, og sjølv om reisa ikkje var så dyr, var det hardt å skrape saman pengane. Eg meiner vi betalte 2000 kr for heile pakka, men det tyngste var førehandbetalinga på 200 kr som måtte gjørast tidlig på våren. Foreldra mine var ikkje vidare begeistra for turen. Dei forsøkte ikkje å nekte meg, men ville heller ikkje bidra økonomisk. Så eg måtte ta det tunge skrittet og ta heile samlinga mi av gamle myntar og gå til ein butikk som kjøpte slikt. Og fikk akkurat nok til å betale forskotet. Der slutta mi karriere som myntsamlar. Sidan har eg verken samla på gamle eller nye pengar. Resten av reisa blei finansiert av sommarjobb på ein godsekspedisjon i Skien, og på ettersommaren bar det av garde. Så vidt eg hugsar bytta vi fly i København, og derifrå rett til Tirana. Den einaste eg kjente i reisefølget var ei jente frå skolen og SUF-laget, resten måtte ein bare bli kjent med etter kvart. Eg hugsar enno da vi kom ut av flyet i Tirana. Først trudde eg det måtte vere varmen frå flymotorane, så forsto eg at det virkelig var så varmt her i Syden. Mye anna var rart, som at det blei så bråmørkt på ettermiddagen og at ein ikkje kunne drikke vatnet, men måtte blande det med vin for å desinfisere. Det var i alle fall det dei sa.

Eg hamna på rom med ein kar frå Tromsø, som var nokre år eldre enn meg og leste albanske skrifter på tysk. Tysk var enno eit meir gangbart språk i Albania enn engelsk, som svært få kunne. Ein hadde starta å innføre engelsk som framandspråk i grunnskolen, men det var så langt mest ungdom i 12-15-årsalderen som kunne gjøre seg forståelig på dette språket. Elles var vi totalt utlevert til den eine tolken, som gjorde ein kjempeinnsats med å følge oss gjennom heile turen og alt vi gjorde. Han var ein sympatisk kar i 20-åra, som fortalte at han var kandidatmedlem i partiet, dvs. at han var med på prøve og så skulle vurderast om han hadde gjort seg fortent til fullt medlemskap. Innsatsen han gjorde for å overtyde oss om alle positive sider ved landet, folket, staten og partiet tyder på at han nok gjorde seg fortent til både medlemskap og meir til.

Det er fleire grunnar til at det er vanskelig å skildre denne turen no nesten 50 år etterpå. Ikkje har eg notat frå turen, ikkje har eg bilde. Det siste skuldast at vi hadde forbod mot å ha med og bruke eigne fotoapparat. Det var for at vi ikkje skulle sjå ut som ein flokk turistar. Turistar var nemlig enno eit skjellsord i Albania, studietur var noko heilt anna. Det var ein av deltakarane som hadde apparat og fotoløyve, og i prinsippet skulle vi kunne få kjøpt bilde frå han, men det blei aldri noko av. Eg hadde derimot fått lov å ta med familiens 8 mm smalfilmkamera, men det var bare nokre få stadar eg fikk lov å filme, og filmen måtte eg levere inn til Vennskapssambandet. Etter nokre år klarte eg å få filmen min tilbake, og han er kanskje lagra ein eller annan stad, men kven har utstyr for å vise han i dag?

Kva har eg da igjen etter Albaniaturen? På veggen min i Guovdageaidnu heng eit lite vevd veggteppe i typisk albansk mønster. I eit skap i stova i Gdansk ligg eit lite treskrin med lokk, som for øvrig har vore brukt til å lagre to messingringar, men det er ei anna historie. Og ein eller annan stad skal eg ha halstørklet vi fikk på jernbanebyggingsbrigaden. Eit av høgdepunkta var nemlig ein tur til ein stad langt oppe i fjella, der (meir eller mindre) frivillige ungdommar bygde jernbanetrase med hakker og spadar. Særlig effektivt var det ikkje, aller minst når vi skulle prøve oss med spadane og gjøre ein symbolsk arbeidsinnsats.

Nesten kvar dag var det organiserte utflukter, til eit kollektivbruk oppe i fjella, til den berømte traktorreservedelsfabrikken i Tirana, til museum og ja no hugsar eg ikkje alt. Men innimellom var det tid å bade og sjå seg om i hamnebyen Durres, der vi var installert på eit mangeetasjes hotell. Eg budde i alle fall i tredje etasje, for eg måtte lære å seie tres cint kater eller noko slikt, for å få ut nøkkelen til rom 304. Innimellom var et ei rad med politiske foredrag om forskjellige sider ved det albanske samfunnet, om skolen, helsevesenet, rettsvesenet og kva det no ikkje var.

Albanarane hadde ein inngrodd skepsis til alt som kom frå Vesten og kapitalismen. Kor mye

av dette som var inderlig overtyding, kor mye som var statlig sensur og styring og kor mye som var ganske alminnelig nasjonalisme, det er ikkje godt å seie. Det var vel helst ei god blanding. Eit av dei meir bisarre uttrykka for dette var at albanske menn ikkje hadde lov å la skjegget gro. Ein slik regel har eg ikkje hørt om i noko anna land. Bakgrunnen var visst at skjegg blei forbunde med dei religiøse leiarane i den ortodokse kyrkja. Og dermed skulle heller ikkje vi gjestene ha skjegg. Eg har vel knapt tru på at det kom som eit absolutt forbod frå albanarane, heller eit uttrykk for at den norske vennskapsforeninga var meir katolsk enn paven. Det var i alle fall ikkje noko skjegg å sjå på dei norske deltakarane på turen. Ikkje lenge etter fikk eg sjå eit bilete der den seinare AKP-leiaren Sigurd Allern, like skjeggpryda som alltid, handhelsar på partisjefen Enver Hoxha. Og eg tenkte mitt om ein regel for fotfolket, ein annan for kong Salomo.

Det er ingen tvil om at det var solsida vi fikk sjå. Denne var imponerende nok. Frå eit svært fattig utgangspunkt hadde kommunistane bygd opp Albania kraftig på vel 20 år, sjølv om hjelpa først frå Sovjet, seinare frå Kina nok hadde vore viktigare enn dei albanske leiarane likte å snakke om. Påstandane om albansk sjølvberging virka litt for gode til å vere sanne, i eit land på storleik med Hedmark og dengang med vel ein million innbyggjarar. Vi let oss imponere. Likevel var det ein del av det vi såg og hørte som vi ikkje fikk til å applaudere. Det eine var partiet si rolle. Partiet var absolutt statsbyggjande og hadde den avgjørande makta. Partiet representerte jo arbeidarklassen pr. definisjon. Samtidig blei partiet sin einskap heile tida understreka. Partiet sto samla og omtalte seg sjølv som monolittisk. Det vil seie at det var ikkje plass for opposisjon verken innafor eller utafor partiet.

Inntrykket vårt kan jo ha vore farga av at vi blei guida og tolka for, og av at reisemåla var utvalde, men eg sit likevel igjen med inntrykket at den sosiale utjamninga og løftet i levestandard som det sosialistiske Albania hadde opplevd, gjorde at styret i den tida hadde ganske brei støtte i folket. Støtta var kanskje på topp i den tida, seinare skulle det snart komme til å røyne på, både politisk og økonomisk.

Dei kritiske innvendingane frå oss som deltok på turen seig vel først inn litt etterpå, men drukna likevel i begeistringa over det lille landet som sto for sin eigen sosialisme opp mot både Vesten og Sovjetblokka.

Her skulle det ha vore bilde frå Albaniaturen. Men ein av dei vanvittige reglane vi måtte følgje, var at vi ikkje skulle ta bilde. For at vi ikkje skulle sjå ut som ein gjeng turistar, så var det bare ein i kvar gruppe som fikk ta bilde. Det skulle bli organisert så vi fikk kjøpe bilde, men det fungerte ikkje, og eg har ikkje sett eit einaste bilde frå turen. Så einaste eg har å illustrere med er denne duken som heng på veggen min i Guovdageaidnu.

Første notatet i mappa

Den politiske utviklinga og aktiviteten min skulle ikkje gå ubemerka av dei som var sett til å passe på slikt. Da eg mange år seinare fikk "Mappa mi" (omtalt lenger ut), fann eg dette brevet som det første som er notert om min ringe person:

NOTAT

Lund, Svein Rasmus Sverdrup, f. 15.10.51 i Solum

Ovennevnte er sønn av skolestyrer Gunnar Sverdrup Lund, f.14.02.21 i Valle og h. Anbjørg

Karoline f. Dalene, f. 18.11.17 i Skien,

bop. Gråtenmoen, Skien

Han går på Skien Gymnas, er medlem av Sosialistisk Skolelag, medarbeider i Elevorganet for Skien Gymnas og Telemark Handelsgymnas "Pultposten", har undertegnet utmeldelse av SF og støtter SUF og også har hatt flere innlegg i "Pultposten". Han antas å være medlem av FNL-gruppa i Skien.

Følgende fotostater vedlegges:

1. Når lov må brytes – bokaanmeldelse – dat. Julenr. 1968

2. Vi forlater SF – dat. 21.3.1969

3. Hva naturfaglærebøkene ikke forteller og hvorfor – dat. Aug.1969

4. Om historieundervisninga – dat. Aug. 1969.

Skien den 8.4.70.

Fordeling:

Til distr.sentr. i brev nr

Til ov.sentr. i brev nr.

4 vedlegg

Sendes herr overvåkingssjef G. Haarstad, Oslo

Skien politikammer den 8.april 1970

R. Skodvin

kst.

Ein liten kommentar frå den overvaka: Det aller meste som står her stemmer, bortsett frå ein feil fødselsdato. Dei tre artiklane frå Pultposten har eg mange år seinare lagt ut på eiga nettside⁵, med takk til overvakingstenesta for å ha tatt vare på dei for meg.

Da Lund-kommisjonen sin rapport kom mange år seinare, kunne vi lese at også Albania-turen min kunne vore grunnlag for registrering:

"Det er på det rene at deltakelse på reise til Albania i første halvdel av 1970-tallet var grunnlag for opprettelse av personsak."

Denne er likevel ikkje med i mappa mi, noko som kan skuldast at overvakarane feilaktig hevda at desse reisene først starta i 1971. Turen vår i 1970 har altså gått under radaren.

Tilbakeblikk etter 30 år

Heile 30 år etter min inntreden i dei revolusjonære rekkene tok nokre av mine tidligare kameratar i Skien SUF(m-l) initiativ til ein mimrefest med god mat og drikke. Tilfeldigheitene ville ha det til at dette skjedde på ei tid da eg var i byen for å besøke familien, og eg bestemte meg for å gå dit. Det fikk meg til å tenke over den tida og ettertida og eg førebudde meg med å skrive ein liten prolog,

⁵ <http://sveinlund.info/diverse/lovbryt.htm>, <http://sveinlund.info/skole/naturfag.htm>,
<http://sveinlund.info/skole/historie.htm>

som eg leste opp under arrangementet:

Prolog til fest for gamal-SUF-en frå 1968

Skrive og framført første gong 28.11.1998

I 1968

*var 68-er ikkje blitt til eit begrep
på godt og vondt
noko ein var ekte eller uekte
ein heil generasjon i seg sjølv
som ikkje hadde respekt
- for demokratiet, dvs sosialdemokratiet
- for verdiane
- for Hovudavtalen
- for våre allierte
- for rektorar
eller for Gud*

Vi visste enno ikkje

*- at vi ikkje spiste seipanetter
- at det var noko som heitte SigrunBerg-skjerf og fotformsko
som vi visstnok skulle gå med
(vi greidde oss lenge med heilårsanorakk og «SUF-bikkje»)
- at vi skulle øydelegge ein heil generasjon
før vi endte opp som besteborgarar
tilbake i det borgarskapet
vi visstnok skulle komme frå*

Men vi visste

*at noko var riv ruskande gale
i ei verd der millionar svelta,
mens mat blei kasta for å halde prisane oppe
der våre allierte var i ferd med å bombe
eit fattig land i Asia tilbake til steinalderen
fordi dei ville rå seg sjølv
der kvinner hadde 1/10 av inntekta og 1/100 av formuen*

Vi visste

*at nokon hadde tatt opp kampen
og at vi måtte vere med.*

Derfor sto vi på gata og solgte For Vietnam

*Derfor solgte vi Klassekampen på dørane,
for første gong sidan mellomkrigstida*

Vi leste Rudolf Nilsen og såg oss sjølv i Nr.13:

*«Men ennu våker noen, det er ganske unge menn
som bøyet over bøker leter drømmen frem igjen
slik den engang strålte fra en vismanns gyldne penn»*

*Vi unge menn og ikkje minst kvinner i 1968 leita fram historia
frå dei som hadde kjempa før oss
gjennom gamle gulna bøker, frå loftet til*

ein onkel i NKP
eller frå siste studiesirkelen til Sosialistisk Opplysningsråd

«Her kommer ungdommen fra gata, hele gjengen ifra Folkets Hus»
Og på gamle Folkets Hus møttest vi og studerte - og studerte
Bråmogne 15-16-åringar som ville forstå verda,
under leiing av erfarne 20-åringar
med all den livsvisdom bare ein 20-åring kan ha
og som bare ein 16-åring kan sjå
Profitratens fallende tendens
opp mot den tilsynelatande uendelige rikdom
hos monopolkapitalen
Kan ein forstå denne verda?

Vi var ikkje redde for noko
Derfor klistra vi opp plakatar over alt
Derfor delte vi ut halvt leselige løpesedlar
frå ein gamal spritstensilmaskin
Derfor satte vi opp veggaviser på gymnaset
så rektor tordna mot kinesiske tilstandar
(Ikkje visste vi før det at demokratiet kom frå Kina.)
Derfor dro vi til Arendal på 9. april 1970
Mens alle andre markerte ein 30 år gamal krig
Ville vi stoppe propagandaen for krigen som var da
Og vi stoppa Green Berets med ein massedemonstrasjon
av 30 SUFarar og 2000 nyskjerrige tilskodarar
og ein gamal tømmerhoggar som kapp strømmen med øks.
Derfor utfordra vi sosialdemokratane
så vi blei sparka både frå fagforeningar og arbeidsplassar

Derfor fiksa vi studiepengar frå borgarstaten
SOR vaks inn i himmelen og ga oss byens største kontor
i 3. etasje over Duval
Der kunne vi male plakatar for 1.mai-toget i Skien
før vi i full fart tok plakatan på Porsgrunnsbussen.
Tordenskjolds soldatar skulle få mange deltakarar i toga
Der klistra nokon opp Stalin på veggen,
mens andre reiv han ned
(Vil den som satte opp igjen Stalin vennligst bryte sammen og tilstå?)

Derfor dro vi på Unionhytta
Der Tron Øgrim innleia om imperialismen
før han sang ved peisen om Julekveld i stua
Der forsøka på stramt alkoholforbod
ikkje alltid var like vellukka
og parola om kritikk og sjølvkritikk fikk bein å gå på
«Jæ drekker i dag jæ, så tar jæ sjølvkritikk i morra»

Her stoppar eg solo-mimringa
Ein av dei gamle lærdommane er
at fleire hovud tenker meir enn eitt
hugsar meir enn eitt

30 år har gått
Kapitalismen styrer verda meir enn nokon gong
Sultkatastrofer er daglig nytt på TV
Dei sosialistiske fyrtårna har slokna
- og kanskje var ikkje fyrlyktglasa så reine før heller

Men:

Folk kjempar framleis over heile verda
- frå Indonesia til Colombia, frå Euzkadi og Kalaallit Nunaat til Aoteoroa
Vi har vist at klassekamp er klassekamp
ikkje sosiale friksjonar
at imperialisme er imperialisme
ikkje globalisering
Vi har vist at palestinarar og kurdarar
driv frigjøringskamp
ikkje terrorisme
Vi har holdt Noreg utafor EU
og slått makta i to folkeavstemningar

Og makta er like livredd for sanninga no som da

Sjølv vendte eg ryggen til Skien i 1971
Eg såg meg ikkje tilbake
der ferda gikk til Holmestrand og Harstad
Hammerfest og Guovdageaidnu,
eller ut i verda til Palestina og Russland, Polen og Wales
Men kor eg gikk hadde eg med meg ein bagasje
eg hadde fått med frå gamle Skien SUF
ikkje ei veske eller ein ryggsekk til å kaste av
men ei vissheit i ryggmargen som eg sidan har vore takksam for:

«Den som lever skal ikke si aldri»

Det er rett å gjøre opprør!

28. november 1998
På 4-årsdagen for den andre av dei to verdshistoriske sigrane
det norske folket har vunne i etterkrigstida
fikk eg endelig høve til å komme tilbake
for å seie eit forsinka, men ikkje mindre velfortjent
TAKK!

Eg har leita og leita etter bilde frå den politiske aktiviteten til Skien SUF, men finn det ikkje. På møta var det fotoforbod, men ein gong dro vi på hyttetur i lag, og der fikk eg tatt nokre bilde, bl.a. dette. Eg hugsar i alle fall fire av dei. Frå venstre Hans Gunnar Olsen Tørre, hydroarbeidar, i midten Halvor Tjønn, som da var gymnasiast, seinare journalist og forfattar, i forgrunnen Hydro-arbeidar Ragnar Moen og til høgre Arne Hagen, som var snikkar. Fleire av dei blei seinare kjente faglige tillitsvalde.

Foto: SL

Psykiatrien sett nedafrå

Som så mange var eg i barndomen og ungdommen gjennom ei rekke idear om kva eg skulle bli når eg blei stor. Dei aller første, trulig i førskolealderen, må ha vore billettør på bussen. Dei var alltid så hyggelige og hadde så fin uniform med merke på lua. Så var det prest, ut frå den villfaringa at dei bare jobba på søndagar og hadde fri resten av veka, og kvalskyttar, for dei var dengang på 50-talet kjent som nokon av dei som tente aller best.

Da mor mi byrja å jobbe på bibliotek, blei det interessant og freistande, mens far min sitt yrke som lærar, nei det skulle eg i alle fall aldri inn i! Eg såg nok korleis jobben sleit han ut så alt for tidlig. Mens eg gikk på ungdomsskolen kom vel den første ideen som eg virkelig satsa på: Eg skulle bli lege! På eine sida hadde eg idealistiske tankar om å hjelpe folk, men at yrket var rekna for å vere meir enn godt betalt var jo ikkje akkurat noko argument mot dette yrkesvalet. Å komme inn på medisinstudiet kravde i den tida ein særskild god examen artium. Dette motiverte meg til å lese flittig særleg siste året av ungdomsskolen og første året av gymnaset. Men da legedraumen fall i grus, fall og motivasjonen for pugging av kjedelige lærebøker, og karakterane sakk som ein stein.

Framtida var no igjen heilt ope, men noko måtte ein gjøre. Da gymnastida gikk mot slutten var ein ny tanke mogna: Sosialarbeidar, eller sosionom som det heitte på formalspråket. Dette var før alle NAV-skandalar og framleis var det utbreidde illusjonar om at sosialarbeidarar bidro til å hjelpe dei som trong det mest og utjamne sosiale forskjellar. At ein ikkje kom inn der utan praksis, passa meg utmerka, eg ville heller tene pengar først og få med litt av arbeidslivet, enn å halde fram på skolebenken. Den beslutninga blei bare forsterka da eg strauk på eksamen i fysikk og uansett

måtte ta denne om igjen før det kunne bli noko studier.

Etter søknadar til diverse sosiale (for ikkje å seie usosiale) institusjonar rundt om, endte eg på Lier sykehus ved Drammen. Dette sjukehuset var kanskje ikkje eineståande ille, men hører likevel absolutt til skrekkeksemla i norsk psykiatrisk historie. Dei gamle kolossane av murbygningar i åssida over Lierbyen kunne skremme dei fleste. Lier Asyl blei starta i 1926 og hadde på det meste over 600 pasientar. Mellom dei store 5-etasjes murbygningane var det i etterkrigstida bygd nokre mindre med bare to etasjar, i ein av desse heldt avdelinga «A Mann» til, der eg hamna som «pleiemedhjelpar», det vil seie aller nederst på rangstigen, med unnatak av pasientane, sjølvst. Rangstigen fikk ein merke til gagns. Øvst var sjefen for heile anlegget, ei dame som det blei sagt om at ho var så gal at det var bare posisjonen hennar som hindra henne i å bli tvangsinnlagt sjølv. Så kom legane. Dei hørte ikkje til på den enkelte avdelinga, men kom bare innom ein gong for dagen eller anna kvar dag, forhørte seg raskt med pasientane og skreiv ut meir sløvande medisin til dei som ikkje blei sløve nok av det dei fikk til vanlig. Så kom psykologane, som hadde møte med pasientgrupper ein gong i veka, der vi i personalet nokre gongar måtte vere til stades. Den nedlatande haldninga til psykologen var vel noko av det som bidro sterkest til at eg fikk meir og meir motvilje mot dette systemet. Eg opplevde ikkje at verken legar eller psykologar snakka til oss som var på nedste trinnet. Under dei kom sjukepleiarane. Dei hørte til avdelinga på heiltid og var såpass langt nede at dei snakka **til** oss, for det var dei som kommanderte oss fotfolket. Deretter dei autoriserte hjelpepleiarane og sjukepleieelevane, dei kunne til og med snakke **med** oss. Til sist kom andre pleiemedhjelparar, hjelpepleieelevar og kjøkkenassistenten, vi kunne snakke **saman** på like fot.

A Mann var ei såkalla lett avdeling. Det vil seie at dørene var opne, pasientane kunne gå ut og til og med dra til byen på eiga hand, bare dei ga melding. Slo dei seg derimot aldri så lite vrange, var vegen over på lukka avdeling ikkje lang. Det var medisin som var den viktigaste behandlinga, ved sida av fellesmøta med psykolog, som etter mi oppfatning både da og no heller bare gjorde vondt verre.

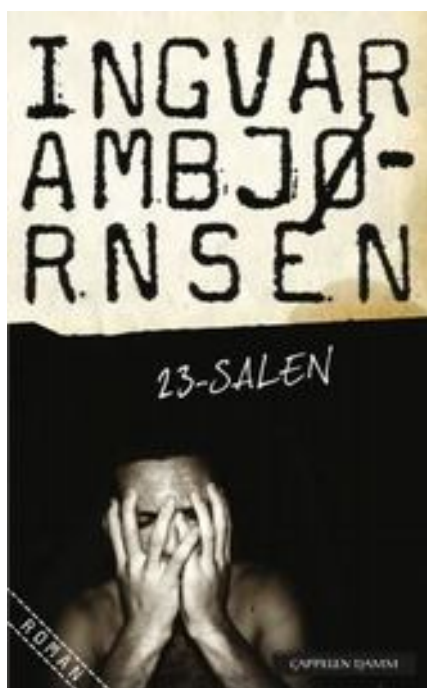
Pasientane skulle vi snakke **til**, ikkje for mye **med**, og haldninga var at vi skulle behandle dei som ungar, i den forstand at dei var under oss og dei var ikkje fullverdige menneske. Eg innlot meg ein gong i prat med ein pasient om eit eller anna aktuelt politisk spørsmål, men da fikk eg høre at det skulle eg halde meg unna, for det blei bare pasientane urolige av, dei skulle vernast mot verdas elendigheit. No, elendigheit hadde dei forsåvidt nok av. Kvar pasient hadde sjølvst ein journal, og alle låg i arkivmappe på kontoret, tilgjengelig for alle tilsette. Eg veit ikkje om det var meininga vi på botn av hierarkiet skulle lese dei, men når eg hadde nattevakt aleine, hadde ein jo ikkje noko betre å ta seg til. Eg må seie det var skremmande lesing. Både korleis pasientar hadde gått inn og ut av psykiatrisk behandling eller oppbevaring i år etter år, utan synlig betring, snarare tvert om. Og mest skremmande var den innstillinga som kom fram blant dei som hadde skrive inn i desse journalane. Her passar det best med tittelen på ei bok som kom nokre år etterpå: «*Oss menneskeforaktere imellom*». Blant anna hugsar eg at nokre av dei som hadde skrive inn i journalane var nærmast sjukelig opptatt av pasientane sitt kjønnsliv.

Kva gjorde vi no egentlig i jobben? Vi sleit oss no ikkje ut, nokre gongar lurar eg på om vi mest skulle vere der. Vi skifta på senger, var med og flytta pasientar som ikkje kunne forflytte seg sjølv og hjalp til med servering og rydding, Og sikkert meir som har forsvunne frå minnet.

Eg hadde vanligvis formiddags- eller ettermiddagsvakter, men sidan vi pleiemedhjelparar ikkje var absolutt nødvendige til daglig, var vi òg ei arbeidskraftreserve når det var mannskapsmangel elles på sjukehuset. Plutselig midt på dagen kunne eg få melding: Du kan gå heim og sove no, du må ta nattevakt på D Mann til natta. Det var den heilt lokka avdelinga, der alle dører skulle låsast når ein gikk ut av dei. Mens pasientane på A Mann hadde ein- og tomannsrom, var det her store salar, oppkalla etter kor mange kvitkledde senger det var der. Her var den berykta 23-salen, som Ingvar Ambjørnsen skreiv bok om, etter at han jobba her som pleiemedhjelpar nokre år etter meg. Eg trur det var den same salen som eg sat nattevakt på. Som 18-19-årig ufaglært kjente ein seg ikkje vidare høg i hatten når ein skulle sitte nattevakt aleine, bare med eit telefonnummer eg skulle ringe om det trengtest hjelp. Men pasientane var vel så neddopa at dei fleste sov i ro gjennom

natta. Sjølv hadde eg sjølv sagt ikkje fått sove på dagen og ut på morgonkvisten sakk auga igjen mens eg prøvde å lese ei bok. Og nettopp da hadde sjølv sagt ein pasient funne meg i søvne i lenestolen. Utan å seie noko til meg, hadde han i staden rapportert denne forsømmelige pleiemedhjelparen til overordna styresmakter, med det resultat at eg fikk ein alvorlig oppstrekk for å ha sovna på jobb.

Det verste eg opplevde på dei tre månadane på Lier sjukehus, var likevel da eg var kommandert til å vere med på å gi ein pasient elektrosjokk. Denne høgst omstridde metoden for å øydelegge hjernen til pasientane er noko av det mest skremmande med norsk psykiatri, bare overgått av lobotomering gjennom operasjon. Den stakkars pasienten blei lagt på ei seng og påsatt elektrodar her og der. Så sette dei på straumen så heile pasienten rista, og oppgåva til oss pleiarane var å halde pasienten fast, så han ikkje fikk rømme unna mishandlinga. Etterpå kjente eg meg medskuldig i eit brotsverk, og at eg burde ha nekta der og da.

Boka 23-salen skildrar det Lier sjukehus som eg opplevde i 1970, men som eg da ikkje klarte å sette ord på.

Var det bare eg som reagerte fordi eg var uuttanna og uvitande? Eg byrja å leite etter kritiske fagfolk. Om eg ikkje fann dei på Lier, så fann eg dei i litteraturen. Eg fann boka *Nytt perspektiv på psykiatrien* av Svein Haugsgjerd. Boka var utgitt same året som eg jobba på Lier, eg kjøpte henne og leste frå den fremre til den bakre mjuke permen, og fann at faktisk ein med høgaste utdanning på området reagerte mot det same som eg reagerte mot, og framstilte norsk psykiatri som ein serie av overgrep. Sjølve boka forsvann dessverre i ei eller anna flytting, men ho ga eit varig inntrykk og bidro i lag med eigne røynsler til at eg såg at dette var eit system der eg ikkje kunne tenke meg å vere i nokon av rollane. Det skremte meg så ettertrykkelig at eg blei kurert mot alle idear om ei utdanning innafor helse- eller sosialektoren.

Eg sa opp utan å hadde noko å gå til, reiste heim til familien i Skien, meldte meg på arbeidskontoret og byrja å lese jobbannonsar. Etter eit par vekers vikariat i ein barnepsykiatrisk institusjon, som bare forsterka skrekken min for psykiatrisk helsevesen, og eit vikariat på ein peanøttfabrikk, der eg blei sjukmeldt med ryggskade, kom innkallinga til det kongelige norske flyvåpen og sørga for sysselsettinga dei neste 15 månadane.

Motvillig i Majestetens konfeksjon

Eg kom nettopp på dette uttrykket, som eg ikkje har hørt på lenge, ein variant av «Kongens klær» om det såkalla Forsvaret. Som alle andre norske statsborgarar av hankjønn blei eg i året eg fyllte 19 innkalla på sesjon og året etter innkalla for å gjøre teneste for «Konge og fedreland», eit finare ord for ei avdeling av NATO si aggressive åtaksstyrke.

Det var ikkje vidare godvillig at eg blei innrullert i dei militære styrkane. Noreg hadde i den tida allmenn verneplikt for menn, kvinner hadde enno heilt perifer rolle i det militære. Eg hadde frå først, frå så langt tilbake eg kan hugse, vore pasifist, eit par år før sesjonen hadde særlig Vietnam-krigen fått meg til å endre syn, ikkje til å bli meir medgjørleg til det norske forsvaret, men til å støtte dei som med våpen i hand kjempa mot «våre» allierte i NATO. Det var derfor sterke argument for å nekte heile militærtenesta.

Det fantest ei ordning med sivilteneste for dei som av overtydingsgrunnar ikkje kunne bære våpen. Men det var strenge vilkår for å få godkjent søknad om overføring dit. Ein måtte erklære seg som absolutt pasifist, slik at ein ikkje ville bruke våpen under noka omstendigheit. Dei som ikkje ville gjøre militærteneste av politiske grunnar, f.eks. fordi dei var mot NATO eller atomvåpen, såkalla «situasjonsbestemt nekting», blei avviste. Det foregikk slik at først blei øknaden om sivilteneste avvist, så blei ein innkalt igjen, og om ein da ikkje møtte, blei ein stilt for retten for å ikkje ha møtt til pliktig teneste. Det ga gjerne 3 månadar eller meir i fengsel. Etter desse blei ein så innkalla på nytt, møtte ein heller ikkje da, var det ny rettsak, enno fleire månadar i fengsel og sånn kunne det halde fram til ein var for gamal til å få innkalling til førstegongsteneste. I mellomtida hadde ein da fått eit kriminelt rulleblad som kunne skape vanskar på mange andre område i livet.

www.pdf-arkivet.no/ukdast/ 2015

HVA ER KRIG?

Krig er politikk med voldelige midler, ikke en "ulykke" - ikke et mer eller mindre forklarlig "uhell".

Politikk er framsagningsfor gjennomføring av samfunnsmessige saker, det være seg de minste i vårt eget land som de største i verdenssamfunnet.

De som har makt bestemmer den, slik har det alltid vært og slik er det - de som har kontroll over det militære maktsapparatet, og de økonomiske ressurser gjennomfører sin politikk.

I et demokrati skal denne makten ligge hos folket, ikke hos noen få privilegerte personer.

DEMOKRATI I NORGE?

I 1954 fattet NATO's ministerråd vedtak om å basere sine planer på bruken av atomvåpen. Dette medførte en kraftig utbygging av ender og andre forsvarsanlegg i Nord-Norge. Noen år senere ble denne utbygging økt med politisk, hvilken mulighet har da de folkevalgte, enn så den eneste makt, til å gjøre seg gjeldende og bedømme de militære og politiske konsekvenser av disse anleggene? - I desember 1964 debatterte Stortinget i Oslo om basene og muligheten til forsvaret, mens det å legge av ett milliard og uten debatt ble vedtatt bygging av et anlegg til 100 millioner kroner for en "radiostasjon for samarbeid med operative myndigheter i land og sjø".

Tidligere er det fra regjeringens side best at vårt forhold til NATO vil komme opp til bred debatt slik at folket kan ta stilling til dette viktige spørsmålet ved stavinger valget i 1969. Men allerede i desember 1967 vedtok NATO's ministerråd en femårs utrykingsplan for NATO. På denne måten har vår rettslige plikt og forpliktelser som vil binde oss til et forutsett medlemskap i NATO. Vi ser at et NATO's medlemskap "utrykkes" for perioden 1969-73 blir vedtatt allerede i desember 1968. Folket måning blir det ikke tatt hensyn til i dette hele sakt.

NORGE

er integrert i NATO's militærpolitiske system og fungerer som base i organisasjonens atomstrategi. Våre myndigheter har flere ganger stilt vårt territorium til disposisjon som øvingsområde bl.a. for amerikanske vietnam soldater.

Særlig deltar vårt land i USA's beaktet av progressive våpen som Cuba, Nord-Vietnam og Nord-Korea.

Utenkanten, siden 1961 viste den at vårt land er langt mer integrert i USA's verdensomspennende militære og økonomiske apparat enn myndighetene er villige til å innrømme. Hvor mange forhindrer militær Norge og USA er det vårt land for kjempe stort.

NATO OG IMPERIALISMEN

I "NATO-brochure 1966" står det: "Den [organisasjonen] er ikke utelukkende en militær organisasjon som tar sikte på å hindre en eventuell aggressjon eller som gjør det mulig for landene å møte et virkelig angrep. Den går i like stor grad inn for et permanent samarbeid mellom medlemmene i politiske og økonomiske aktiviteter."

Det viser en klar sammenheng mellom økonomisk og militær samarbeid. Det militære maktsapparat tjener økonomiske interesser.

NATO-makten Portugal opprettholder kolonialt i Mozambique og Angola med støtte fra NATO.

NATO-makten Vest-Tyskland makter fortsatt å skaffe atomkraft territoriale krav overfor Polen.

NATO's ledende stormakt, USA, fører en verdensomspennende voldspolitikk for å fremme økonomiske og politiske interesser. Kanskje har det slik i "Theater for Farther America": "Krigen i Vietnam er ikke et unntak. Den er bare det største, blodigste og klaraste utslag av det økonomiske USA's herskende klasse prøver å skaffe på fem kontinenter. Krigen medfører svært amerikansk inngrep i Sør-Amerika og Indonesia, i Kongo og Beringer-ryggen. Listen kunne gjøres lenger, ingen kan lenger føle seg trygt - ikke i Europa, og heller ikke i USA selv."

POLITISK MILITÆRNEKTING

Et viktig svar på den politiske myndighetens nå fare, er å nekte å utføre den militære verneplikt. Mange har all gjort det i oppgjør med til det samme. Vi nekte ikke militærteneste fordi vi i enhver anledning er mot voldshand, ikke ut fra abstrakte prinsipper som forbyr bruk av vold, nekting er av tid og sted. Vi anerkjenner de undertrykte utklare rett til å nekte av seg undertrykkene, og nødvendig med vold.

Vi slakter fullt opp om Den Vietnamiske frigjøringsfrontens kamp mot den amerikanske imperialismen. Vi står solidarisk med verdens undertrykte mennesker i deres kamp for sosial revolusjon og nasjonal og økonomisk selvbestemmelse.

Vi nekte å stille oss til disposisjon for undertrykkene. Vi vil ikke sies og de for fascist og imperialismen.

Et citat fra "Soldatens håndbok":
"TA VARE PÅ SJEFEN DIN!
DET ER HAN DU STÅR OG FÅLLER NED!"

Flvaehlad frå SUF for nolitisk militærnektina. trulia 1968.

Likevel var det ein del som faktisk likevel nekta, blei dømde og sona. Eg hugsar spesielt to av dei. Den første kjente eg bare så vidt, men eg hugsar han fordi eg skulka skolen for å følge rettssaka mot

han.⁶ Akkurat det gikk ikkje så bra, for ein av lærarane våre var også der. Trulig hadde dei ekskursjon til rettssaka som del av samfunnsfag eller rettslære, og eg blei observert. Det endte med melding med heim for skulk av skolen og nedsatt ordenskarakter. Ordnung muss sein! For denne militærnektaren endte det med at han etter endt soning stakk av til utlandet og har blitt der sidan. Der har han gjort ein så stor innsats at Noreg burde sørge over kva ein har støyta frå seg.⁷ Den neste var ein av mine vener frå Skien SUF. Han blei dømd til eg trur det var 3 månadar i Drammen kretsfengsel. Der sat han under så strenge vilkår at da eg prøvde å besøke han, fikk eg beskjed om at han bare hadde ei kvote på eitt besøk for veka. Og familien hadde førsteprioritet. Så om eg skulle få besøke han, måtte eg på førehand innhente skriftlig erklæring frå alle tenkelige pårørande frå kjærest til gamalonkel, før eg som ubeslektet kamerat eventuelt kunne sleppe innafor murane. Det var sjølv sagt ikkje mogleg, så noko besøk blei det aldri. Snart var han ute igjen, men da det neste år kom ny innkalling, hadde han fått nok av fengselslivet. Han møtte opp på rekruttskolen, gjorde sine 12 månaders tenesteplikt og fikk ikkje eingong frådrag for tida i fengsel. Til historia høyrer at han blei vald til tillitsvald for soldatane og gjorde seg bemerkta som det. Medsoldatane lot seg i alle fall ikkje skremme av ein straffedømt militærnektar. Så vidt eg kan sjå gjeld desse reglane framleis, bortsett frå at siviltenesta blei avskaffa i 2012.⁸

Sosialistisk ungdomsforbund, som eg altså hadde meldt meg inn i 1968, gikk da heilhjarta inn for politisk militærneking. I starten ga det god politisk uttelling. Ein fikk sett søkelyset på NATO si rolle i verda og bruk av militær makt frå land Noreg var alliert med, og mange langt utover våre rekker reagerte mot at politisk engasjert ungdom blei sett i fengsel som kriminelle fordi staten med sitt innsnevra regelverk ikkje tillet dei å gjøre sivil i staden for militær teneste. Likevel innsåg SUF snart at denne strategien hadde sine baksider. Etter kvart blei ein ganske stor del av medlemmar og sympatisørar sittande i fengsel, der dei i tillegg til den personlege belastninga heller ikkje fikk gjort vidare nytte for seg. Samtidig innebar kravet om å nekte militærtjeneste ei slags moralsk fordømming av det store fleirtalet som likevel gjorde tenesta, og i militærleirane mangla det folk som kunne forsøke å motverke den einsidige propagandaen som soldatane der blei utsette for. Nettopp desse innvendingane kom fram i ei innleiing til debatt på SUF sin sommarleir på Tromøya ved Arendal 10.–17.08.1969. Eg deltok på delar av denne leiren og fikk med meg bl.a. dette foredraget, som eg no over 50 år seinare har funne igjen, no på internett.⁹ Eg innsåg ganske straks det fornuftige i dette resonnementet, og var heilt samd da SUF ganske kort tid etter vedtok eit linjeskifte frå Politisk militærneking til Politisk militærtjeneste.

Da innkallinga til sesjon kom året etterpå følgde eg den nye linja, gjennomførte sesjonen lydig og venta på innkallinga. Formelt kunne, og kan kanskje framleis, soldatar frå sesjonen av gi uttrykk for kor dei ønsker å tenestegjøre, ein kan ønske seg våpengrein, tenestestad og arbeidsoppgåver. I praksis spelar dette fint liten rolle, det kunne heller virke som om ein planmessig blei plassert der ein ikkje ville vere og gjerne der ein var minst kvalifisert. Eg hamna i alle fall på Gardermoen flystasjon, til den mest kjedelige utgåva av militærtjenesta som ein kan tenke seg. Som ein av gutta på brakka oppsummerte: – Her har vi verkeleg ikkje meir moro enn vi lagar sjølv. Det forsøkte vi da etter fattig evne, noko som av og til kunne slå litt tilbake på oss som laga moroa.

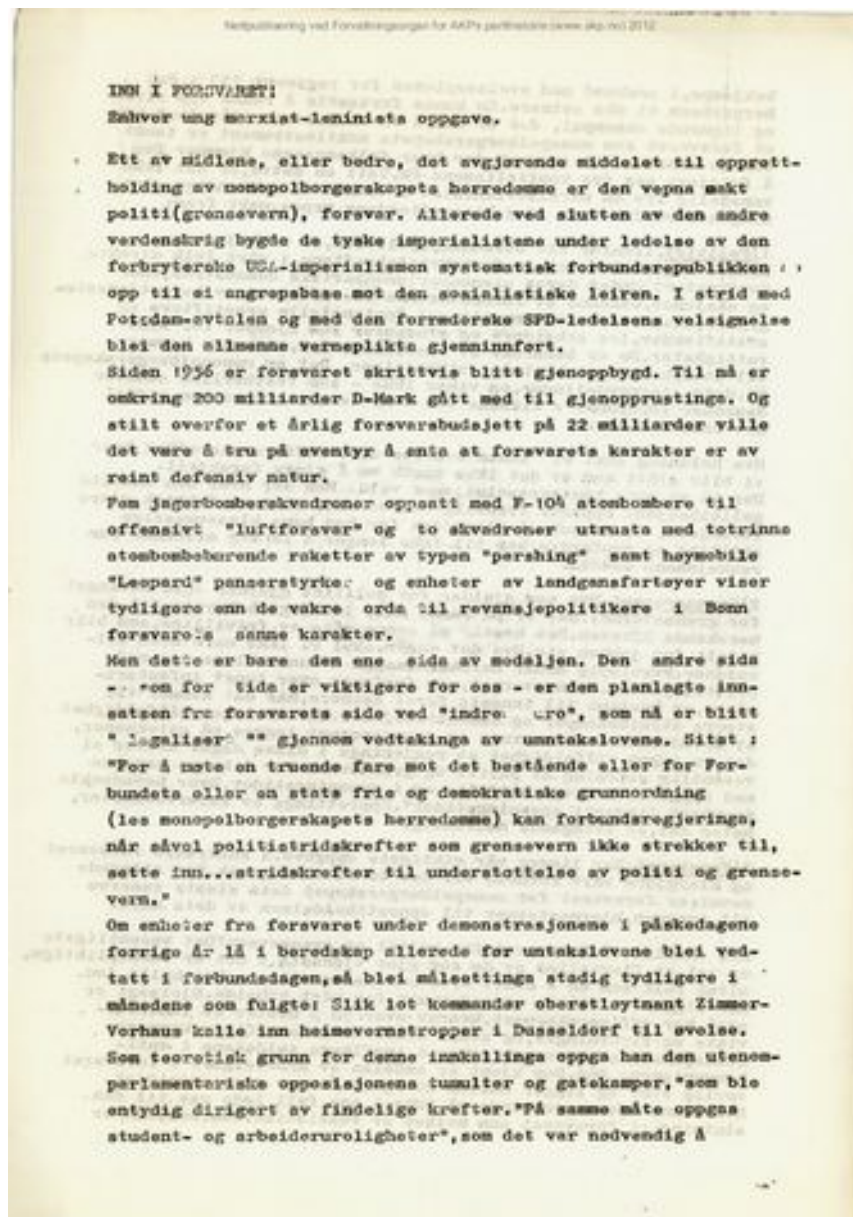
⁶ <http://www.scamclip.com/Skien/reportasjer/folk/arild-batzer.html>

⁷ <http://www.batzer.dk/>

⁸ <https://forsvaret.no/karriere/forstegangstjeneste/utsetting-fritak>

⁹ [https://www.google.com/url?](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwihrvjbq4DmAhUvIIIsKHY6eBDIQFjADegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fwww.akp.no%2Fml-historie%2Fpdf%2Fsommerleir%2F1969%2Frevrost_1969_03.PDF&usg=AOvVaw2jTonCwwCccAGwj4DvsHb-)

[sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwihrvjbq4DmAhUvIIIsKHY6eBDIQFjADegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fwww.akp.no%2Fml-historie%2Fpdf%2Fsommerleir%2F1969%2Frevrost_1969_03.PDF&usg=AOvVaw2jTonCwwCccAGwj4DvsHb-](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwihrvjbq4DmAhUvIIIsKHY6eBDIQFjADegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fwww.akp.no%2Fml-historie%2Fpdf%2Fsommerleir%2F1969%2Frevrost_1969_03.PDF&usg=AOvVaw2jTonCwwCccAGwj4DvsHb-)

På SUF sin sommarleir i 1969 blei det diskutert politisk militærnekting eller politisk militærtjeneste. Her er noko av studiematerialet frå leiren.

Politisk militærtjeneste var proklamert, om ikkje like høglydt som den politiske militærnektinga hadde vore. No gjaldt det heller å gå stille i dørene utad, men SUF, som no hadde fått tillegget (m-l) i namnet, tok dette på høgaste alvor internt. For oss som hadde tenestestad i overkommelig avstand frå Oslo var det samlingar ein laurdag i månaden, med oppmøte på gata på visse stadar i Oslo, som roterte etter eit bestemt system. Var det 3. laurdagen i månaden skulle vi møte utafor Christiania Glassmagasin, eller var det kanskje Hotell Continental. På desse møta fortalte vi om arbeidet vårt i leirane og planla arbeidet vidare.

Tropp 3, Kp B, Gardermoen flystasjon 1971

På Gardermoen fikk vi like etter at eg kom dit i gang eit lokallag av SUF(m-l), med eigne møter inne i leiren. Det var sjølvstakt strengt forbode, for det var ikkje lov med noko form for politisk verksemd i militærleirar. Sjølvstakt med unnatak av indoktrineringa ovafrå. Så lenge etterpå kan det avslørast at vi stort sett brukte lokala som var sett av til kurs og sjølvstudium. Nokre gongar var vi dristige nok å sette vi oss ved eit bord i kantina i lag, andre gongar tjuvlånte ein soldat i bilskvadronen tenestebilen sin og vi kjørte ut i skogen i lag og heldt møte der. Det gikk utrolig nok alltid bra. Kor mye vi blei observert og kor god oversikt den interne etterretninga hadde over oss, det veit vel ingen av oss som var med.

Med god hjelp av samarbeidspartnarar utafor leiren klarte vi å gi ut atskillige nummer av den stensilerte leiravisa "Tjen Folket", og spreie denne rundt på brakkene. Først var «avis for soldatene på Gardermoen flystasjon», seinare blei det "Marxist-leninistisk soldatavis ved Gardermoen flystasjon" og eg meiner vi til sist skreiv rett ut «Organ for Gardermoen SUF(m-l)». Dette førte sjølvstakt til etterforsking, og eg var ein av dei som blei innkalla mistenkt for å ha spreidd denne. Eg innrømte å ha lest avisa som eg hadde funne på brakka, men nekta hardnakka for at eg hadde hatt noko med produksjon og distribusjon å gjøre, og dei hadde ingen bevis, i alle fall ville ikkje kjeldene stå fram, så det blei ingen offentlig tiltale av det. Eg har tatt vare på fire av nummera, men trur nok vi ga ut nokre fleire. Vi skreiv om kravet om høgare dagpengar for soldatar, om dårlig velferdstilbod, tillitsmannsordninga og soldatar som hadde aksjonert for betre uniformer. Samtidig skreiv vi om EU og oppmoda til å røyste nei, men det aller meste var om forholda i leiren og for soldatar generelt. Når eg no finn igjen og les desse avisene er eg mest forferda over korleis vi blanda inn marxistisk-leninistisk teori og partibygging i omtrent alt vi skreiv om. Kva rolle eg hadde i avisproduksjonen kan eg ikkje heilt hugse, eg trur mest det var å dele dei ut, i alle fall er det ingen av artiklane som eg kan seie sikkert at eg har skrive.

Ei av dei høgst hemmelige avisene vi laga og spreidde til soldatane.

Militærtenesta mi strakk seg frå slutten av mars 1971 til juni 1972. Det var som kjent ei aktiv tid i kampen om norsk medlemskap i EU eller EF eller EEC som ein sa da. Denne saka engasjerte jo folk i alle aldrar og samfunnslag. Dei einaste som ikkje hadde lov å engasjere seg var soldatar. Både tilhengarar og motstandarar av EF-medlemskap blei ramma av det generelle forbodet mot politisk verksemd i militærleirar. Men det let vi oss ikkje skremme av. Vi i SUF(m-l) hadde jo allereie ulovlig og hemmelig politisk verksemd på gang, det var heilt naturleg at det også var vi som tok initiativ til EF-arbeidet. Vi spreidde Nei-materiale på brakkene og arrangerte studiersirklar på studierommet, så vidt eg kan hugse blei vi aldri avslørt for dette. Så kom den store dagen da vi skulle lage demonstrasjon. Ryktet hadde vel gått ei stund på brakkene om ein slik plan, men tidspunktet måtte haldast skjult til den dagen det skulle skje. Bare ein time før toget skulle gå, delte vi ut løpesetlar på brakkene. (Den løpesetelen har eg enno!) Ein time etterpå var bortimot hundre soldatar samla på plassen utafor rekka med soldatbrakker. Da plutselig kjem vakthavande befal syklande. Vi kjente han som ein grei kar, men kunne ikkje ta nokon sjansar. Så lynraskt spreidde vi meldinga: Spreiing og ny samling om ein halvtime! Kanskje ikkje alle hadde fått meldinga, kanskje nokon hadde fått kalde føter eller andre hinder, vi var ikkje like mange da, men omlag 75 soldatar gikk under parola «Soldater til kamp mot EEC» i eit tog som av sikkerheitsmessige årsakar ikkje kunne gå meir enn maks. 100 meter. Så heldt ein av arrangørane ein svært kort appell mot EF-medlemskap, før vi raskt spreidde oss tilbake på brakkene våre og to av arrangørane med fotoapparat og bil tok raskaste vegen til Oslo. Der var redaksjonen i Dagbladet varsla på førehand, og dagen etter sto det på forsida bilde av toget med plakaten, men sjølvstakt slik at ingen deltakarar kunne identifiserast.

Utklipp av første sida i Daqbladet 15.12.1971

Det var ein stor siger for oss, og ei tilsvarande katastrofe for leiinga ved Gardermoen flystasjon. Det blei visstnok etterforsking langt oppover i systemet korleis dette kunne skje utan at leiinga oppdaga det. Ryktet sa at nokre offiserar prøvde seg med at det heile var ein bløff av Dagbladet og at det ikkje hadde skjedd, men det måtte dei fort gi opp. Eg veit ikkje kor mange soldatar som blei forhørt om vi hadde deltatt. Sjølv blei eg i alle fall utspurt og svarte at dessverre, eg hadde sete på kantina på det tidspunktet, og det var synd eg ikkje visste om det så eg kunne ha deltatt. Sidan dei ikkje hadde bevis, kunne dei ikkje ta meg på det, og ingen blei verken tiltalt etter straffa. Men det seiast at det måtte ei ordre frå aller høgaste politiske hald for å stoppe etterforskinga med sikte på å få dømt oss. Ei slik sak ville det da også vore bare EU-motstandarane og motstandarane av forbodet mot politisk arbeid i forsvaret som ville tent på.

Ikkje all moroa vi laga på brakka var like politisk og heltemodig. Vi var ein fin gjeng som jobba i lag på «leiravdelinga» og måka snø, raka lauv og skifta lyspærer og sengetøy og alt anna «forefallende arbeid». Vi budde også stort sett på same 6-mannsrommet på brakka. Ein dag på vinteren var det flott vær og samtidig sjeldant lite arbeidsoppdrag. Så tre av oss spurte like godt stabssersjanten om vi kunne få lov å gå ein liten skitur. Joda, soldatar som ville ha frivillig fysisk fostring det måtte ein jo sette pris på, og når ingen oppdrag tapte på det, så god tur. Vi visste om eit hol i gjerdet, så kvifor ikkje ta snarvegen ut, i staden for omvegen om vakta, som dessutan kunne gi ubehagelige spørsmål. Så tomme ryggsekkar på ryggen, skia på beina og beine vegen til holet i gjerdet. Vel på utsida var vi ikkje langt frå næraste dagligvarebutikken. Der blei det seld øl og vi skrapa til ein 3-4 langpils pr mann. Med ølet i sekken bare det opp i granskogen, der vi fann ein fin plass til å tømme første flaskene. Da det blei kjølig, skia vi tilbake gjennom same holet i gjerdet, så var det å komme seg inn på rommet med ølet og gjømmme det godt bort. Etter middag skulle eg på eit av mine hemmelige møte, og det er vel ein av svært få gongar eg har møtt på politiske møte i alkoholpåverka stand. Imens hadde dei andre halde fram festen på brakka og forma steig stadig. Da vi skulle ha kome til senga ved rosignal, var dei ikkje til å roe ned, og da inspiserande befal kom, blei det eit aldri så lite rabalder. Det endte med stor sak og offentlig refs opplest for kompaniet og vi fikk 10-12 døgn i «kakebua» eller vaktarresten. Eg har faktisk tatt vare på refselsesordren:

REFSELSESORDRE nr 3 jan 72

A Overleveres
refse.I medhold av lov av 6. mai 1921 nr 3 om den militære disiplinær- og
politimyndighet, § 1, legger

sjefen for: Administrasjonsskvadron Gardemoen flystasjon

herved:

Ords: Menig/fls	Navn: Lund, Svein R Sverdrup	Føds: 15/10-51
Nr: Ø151051 36169		
Avdeling: Admin skvadron	Kallende avdeling: Rygge flystasjon	Sivil bopel: Gråtenmoen, 3700 SKIEN
som refset:		for overtrædelse av:
12 - tolv - dagers vaktarrest [Ved beting fastsettes også subsidier arrest]		Mil str l par 39 og 72 samt SSO kap VI

derved at han:

- a) den 24/1-72 mellom kl 1630 og kl 2315 brakte inn, oppbevarte og
nøt ca 4 flasker pilenerol på sitt kasernerom,
- b) den 24/1-72 kl 2315 i beruset tilstand, i uniform holdt bråk på
kasernerommet, ~~gjennførte innviseende befel~~ og unnlot å komme
til ro og i seng ved rosignal,
- c) den 13/1-72 utviste grov respektstridig oppførsel overfor over-
ordnet i nærver av samlet tropp. Ved samme anledning nektet å
oppgi nummer og navn.

I skjerpende retning bemerkes: Soldaten er tidligere gjentatte ganger blitt tilrettevist
for sin oppførsel.

I formildende retning bemerkes: Intet.

Tidligere refset: (Når og for hva?)

Ikke tidligere refset.

Sted/dato Gardemoen flystasjon, 26 januar 1972

(Navn, grad og tjenestestilling)

Kj Michalsen/Maj/adm skv sjef

Blankett 565-A

Vend

Refselsesordre mot flvsoldat Lund

For min del blei eg aldri anna enn menig flysoldat, såkalla GFUMV¹⁰, men dei to kameratane var nylig blitt offer for kvoten av vinklar som skulle delast ut, så den eine var blitt visekorporal og den andre korporal. Dei blei begge degraderte som resultat av denne hendinga, men det var dei visst bare glade for.

Eg kan ikkje seie at eg skjemtest så veldig over den lille festen vår, men til foreldra mine hadde eg ikkje lyst å fortelje om verken festen eller konsekvensen. Så da eg sat i kakebua på eit tidspunkt da eg skulle ha vore heime på perm, skreiv eg heim at eg dessverre hadde fått ekstravakt, og no sat i vakta. Heilt usant var det jo ikkje.

Ein av gongane eg var innkalla til ein overordna på forhøyr for eitt eller anna eg var mistenkt for, så offiseren: «Forstår du ikkje det, at med di haldning skulle du ikkje vore her, du skulle søkt sivilarbeid.» Da konkluderte eg for meg sjølv med at eg hadde vald rett.

Under militærtenesta hadde eg jo nokre nokre samanstøytar med både befal og offiserar, men i kor stor grad dei følgde med og registrerte dei aktivitetane eg var mistenkt for, fikk eg ikkje vite før eg i 2002 fikk mappa mi frå overvakinga. Så vidt eg hugsar starta militærtenesta mi i slutten av mars 1971. Allereie 13. april blei det sendt eit brev frå Forsvaret (ikkje undertekna i kopien eg har fått) til politimeisteren i Skien med "anmodning om bistand til undersøkelse". Det blei da sendt over ein blankett med utfylt personalia om meg, og der det går fram at dei ønsker at det skal vurderast om eg kan sikkerhetsklarast for "FP/NIKE/RADAR". Dette var ukjent for meg, da eg aldri søkte meg til noko teneste som kravde sikkerhetsklarering. Som forklaring kan eg tenke meg at når eg gikk luftforsvaret sin rekruttskole, skulle ein del av soldatane frå denne fordelast til NATO sine 4 luftvern batteri rundt Oslo-området. Desse gikk under namnet NIKE og var operative 1960-90. Her var det nok krav om sikkerhetsklarering. Da dei hadde innhenta litt informasjon om kven eg var, fann dei visst snart ut at noko NIKE-batteri ikkje var aktuelt for meg, og eg blei gåande i leiravdelinga på Gardermoen, der det var ganske fritt for militære løyndomar. Skien politikammer kunne ved sida av notatet som er nemnd tidligare, rapportere at eg hadde vore deltakar i "2 kurs ved studiering med emne marx/leninisme" i 1968-69. Vidare skriv politimesteren i Skien: *"Han har fortsatt de samme meninger og skal "protestere mot alt". ---- (Noko er sletta) ... han blir betegnet som "familiens sorte får" pga. sin radikale oppførsel. Han er ikke straffet / bøtelagt ved dette politikammer."*

Min kommentar: Deltakinga på studieringane har nok vore ganske lett å registrere. Som nemnd blei det i den tida gikk rikelig statlig studiestøtte til alle slags studieorganisasjonar, og SUF meldte inn alle deltakarar på studiesirklar (og kanskje vel så det, så lenge det var folk som var villig å skrive under på at dei hadde deltatt).

Dette med "familiens sorte får" har eg aldri hørt, og har grubla på kor kan komme frå. Men eg hadde ein slektning som sat i Skien kommunestyre og hadde god kontakt i leiande krinsar i kommunen. Han kan kanskje ha kome i skade for å seie noko som er tolka slik, sjølv om han nok ikkje var klar over at dette blei registrert og innskrive i overvakinga.

Vidare kjem det fram av mappa mi at leiinga på Gardermoen flystasjon 28.01.1972, sendte ein rapport til Forsvarskommando Sør-Norge om "politiske gruppers virksomhet ved stasjonen". Her viser dei til denne aktiviteten:

"2. Til orientering sendes vedlagt fotokopi av et opprop som øyensynlig er spredt blant menige mannskaper forut for den påståtte demonstrasjonen mot EEC. Oppropet kom stasjonen i hende først lang tid etter at demonstrasjonen hadde funnet sted.

I øyeblikket foreligger det ikke opplysning om at liknende aktivitet pågår – utover et tidligere fremsendt "flygeblad" som oppfordrer soldatene til aktiv virksomhet. Stasjonen regner med at aktivistene fortsatt er i arbeid, men at dette skjer i slik form at en bare tilfeldig får opplysning om det som foregår."

Så er det skrive inn ei liste over soldatar som ein har "grunn til å tro at ... har en oppfatning som gjør at de må antas å ha interesse av politiske aksjoner." I det eg har fått er dei andre namna sletta ut, men ut frå plassen ser det ut til å ha vore 3, maks. 4 andre namn. Om meg står det så:

¹⁰ Gjennom Forsvaret Uten Merker og Vinkler.

Svein R. Sverdrup Lund, 151051. Tjenestegjør som leirsoldat. Radikal – leser "Maos røde". Han har forårsaket en del disiplinær uro. Det er fortalt at han har drevet en del politisk agitasjon i forlegningen – og skal ha blitt irettesatt av andre mennskaper for dette. Stasjonen kjenner ikke til hans forhold før militærtjenesten. Det er neppe grunn til å betegne ham som "farlig", men en antar at han gjerne er med på å skape uro.

Antatt dim 23 januar 1972

Sivil adresse Boks 346 Lier Sykehus, Lierbyen (tidligere Gråtenmoen, Skien)

Kommentar: Dette tyder på at overvakingsoffiserane har hatt sine rapportørar på brakka. Opplysningen om at eg leste "Maos røde" er nok rett. Eg hadde med eit eksemplar av denne lille boka, og hadde denne i skapet mitt på brakka. For at denne ikkje skulle synest for tydelig, hadde eg tatt av det raude plastbindet og laga eit eige i grøn tape. Når dei likevel har oppdaga denne, kan eg ikkje forklare det på anna måte enn at det er gjort umeldte skapinspeksjonar når vi var ute.

Kjønn – må eg skrive om det?

Da eg hadde fått skrive ned 36 sider av dette skriveriet, og såg gjennom lista over kapittel, såg eg at det var eit område av livet som knapt var nemnd. Det er alt som gjeld kjønnsroller, kjønnsliv og personlige og politiske forhold knytta til dette. Det er ikkje tilfeldig at det er «uteglømt». Nettopp derfor trur eg det er nødvendig å putte inn nokre ord.

Vi startar med kjønnsrollene. (Det er lettast.) Fram til besteforeldregenerasjonen var også forfedrane og formødrene mine prega av den vanlige kjønnsarbeidsdelinga, der mannen hadde arbeid ute og kona heime. For farmor mi, eller gome på setesdalsk, som fikk 12 barn og hadde ansvaret for gard og seter, var det sikkert meir enn nok.

Foreldra mine hadde arva mye av tradisjonane, men på nokre område braut dei likevel med dei tradisjonelle kjønnsrollene. Det var far min som hadde mest utdanning. Da dei gifta seg, flytta og etablerte dei seg i forhold til lærarjobben som han fikk. Mor mi hadde til da styrt med telefonsentralen, som var i huset til besteforeldra mine, og da ho gifta seg og flytta hadde ho ingen jobb utafor heimen før eg var 9 år. Heime var det ho som sto for matlaginga, noko som ikkje bare innebar å koke mat frå butikken, men også f.eks. hermetisering av bær og frukt frå skog og hage. Far min lærte aldri særlig meir avansert matlaging enn koking av poteter og steiking av speilegg. Samtidig hadde mor mi noko som far min aldri fikk, førarkort for bil. Og frå vi skaffa oss eigen bil da eg var i 13-årsalderen, var det alltid ho som kjørte. Det var òg ho som lærte meg aktivitetar knytta til bygda der ho voks opp, som å ro, fiske og hesje. Far min var ein typisk bok- og papirmann. Så godt som heile arbeidslivet sitt hadde han i skolen, og på fritida dreiv han mest med forskjellig organisasjonsarbeid. Det einaste praktiske eg kan hugse å ha lært av han er å sage og kløyve ved, kitte vindu og lappe sykkelhjul. Særlig avanserte reparasjonar i heimen våga han seg aldri på. Jakt dreiv han aldri med, og fiske gjorde han i lag med mor mi, men det var i første rekke ho som var fiskaren. Derimot kunne han mye om naturen, særlig om planter, og det er vel frå han eg har den første barnelærdomen om kva dei forskjellige plantene heitte og litt om kva planter som var spiselige og kva som var giftige.

Sjølv var eg liten av vekst og ikkje vidare sterk, og hadde vanskelig for å hevde meg på mannlige premiss blant gutane på skolen. Eg «løyste» det med å melde meg ut og så langt som råd halde meg borte frå alt frå slosskampar til idrettskonkurransar. Dessverre førte det også til at eg fikk ei negativ haldning til fysisk trening. Noko av årsaka trur eg er at både skolegymnastikk og idrettslag fokuserer for einsidig på konkurranse. Når ein av fysiske grunnar ikkje har sjanse i konkurransen, mistar ein så interessa og går glipp av ei trening som ein absolutt kunne hatt godt av for eigen del.

Forholdet mitt til kjønnsroller var at eg nokså tidlig bestemte meg for at eg ikkje ville la meg plassere i bås. Eg skjemtest over far min sine manglande ferdigheiter på kjøkkenet, og gikk inn for å lære meg å lage mat. Det har eg hatt mye glede og nytte av, og den dag i dag er det mest eg som står for brød- og kakebakinga i vår lille familie. Ei stund ville eg òg lære meg meir «kvinnelig»

handarbeid, som strikking, brodering osv. Men etter det første strikka plagget og det første broderte veggbildet døydde interessa bort. Eg hadde vist at eg kunne, noko meir var eg ikkje interessert i.

I oppveksten min var kjønnslige forhold noko ein ikkje snakka om. Eit av dei få klare minna frå barneskolen min var den såkalla «forplantningslæra», som først kom i 6. klasse. Klassa blei delt inn etter kjønn og ein mannlig lærar skulle lære oss det han var forplikta til etter læreplanen. Aldri har eg før eller sidan sett ein lærar så bortkomen og fortvila over kva han var nøydd å lære oss. Det blei ei pinlig affære der det einaste vi lærte var at dette var noko så skammelig at ikkje ein gong læraren vår kunne snakke naturleg om det.

Heime lærte eg ingenting. Og da meiner eg ingenting. Eit år eller to etter dei famøse skoletimane spurte far min ein gong om vi hadde hatt «forplantningslære» på skolen. Da eg kunne bekrefte at vi hadde det, pusta han letta ut. Da hadde han gjort si plikt og visste at han ikkje trengte å snakke meir med meg om den saka. Og det gjorde vi heller aldri så lenge han levde.

I den grad ein lærte noko, var det slikt ein plukka opp frå samtalar mellom gutane i klassen. Dei kunne alle dei «skitne» orda om kjønnsorgan og kva ein kunne bruke dei til. Ein ting fikk vi i alle fall inn, dette var noko skittent, syndig og fælt. Eg var sikkert blant dei mest tunglærte på området, så eg trur eg var 10 eller 11 år da samanhengen mellom kjønnsliv og forplantning gikk opp for meg i all si gru: Dette skitne og syndige var faktisk nødvendig for å få barn, og til og med foreldra mine måtte derfor ha gjort det. Det sat langt inne å godta det.

Sidan eg voks opp som einebarn, fikk eg heller ikkje med meg det eg kanskje kunne ha fått i ein søskenflokk med barn av begge kjønn.

Utviklinga av interesse for det andre kjønnnet kom vel nokolunde normalt. I første og andre klasse på barneskolen likte eg veldig godt ei jente i klassen og vi brukte å gå til skolen i lag. Seinare kom perioden da bare gutar heldt i lag og det gjaldt å halde dei dumme jentene på avstand. Da eg kom i ungdomsskolen endra det seg og eg avstandsforelska meg i ei jente i klassa. Kjenslene heldt seg i eit par år, inntil vi begge var gått over i gymnaset. Noko uttrykk for dette klarte eg aldri å komme med, og da eg nokre år seinare traff henne igjen, tok eg mot til meg og spurte om ho nokon gong hadde lagt merke til kjenslene mine. Ho gjorde store auga og spurte: «Var du – forelska i meg?» Nei, det hadde ho ikkje hatt noka aning om.

Stort betre blei det ikkje dei næraste åra etterpå. Forelska meg gjorde eg stadig, men aldri klarte eg å tilnærme meg den utkåra, og kjenslene mine blei bare eit hinder for naturleg omgang, slik at eg heldt enno større avstand enn eg elles ville ha gjort. Mange romantiske historier er skrive om «mitt første kyss», dei fleste plassert i alderen 10–15 år. Eg var 20 og soldat i det kongelige norske flyvåpen og på permisjon hos vener i Drammen. Det var ikkje ei stor hending, men eit antiklimaks. Ikkje var det noka kjærleikshistorie, ikkje blei det noko meir av det, og det må ha vore hennar initiativ, etter som eg ikkje var i stand å ta noko initiativ kor mye eg enn ønska det. Og kva jenta heitte er eg ikkje i stand til å hugse kor mye eg enn grublar over det i dag.

Da eg flytta nordover i 1973 og vidare til Hammerfest i 1975 var eg framleis «jomfru» (kvifor har vi ikkje noko tilsvarande ord for menn utan seksuelle røynsler). På denne tida var eg med i Raud Ungdom, der det nettopp gikk store debattar om kjønnsliv blant ungdom. I dag vil mange forbinde slutten på 60-talet og 1970-talet med nettopp «seksuell frigjøring» og «fri sex», og tenke at dette blei praktisert særlig av venstresida. Debatten i Raud Ungdom var nettopp ein reaksjon mot dette. Ein ønska ikkje å gjøre sex til noko lausrive frå kjærleiken, og tok avstand frå «sjekking» som kvinne-/jenteundertrykkjande. Dette kan ha hatt parallellar til ein debatt i moderpartiet AKP(m-l) om styrking av familien. I Hammerfest Raud Ungdom blei denne linja dratt lenger enn andre stadar, og det dominerande synet var at ein ikkje skulle ha sex før ein allereie hadde eit etablert parforhold som ein trudde ville vare. Altså ei noko moderert form av det kyrkjelige synet om å ikkje ha sex før ein var gift.

Dette gjorde det ikkje akkurat lettare for ein frustrert gut som nådde å bli 24 år før den såkalla «seksuelle debut». Dette skjedde innafor eit forhold som varte i nesten eit år. Likevel hugsar eg den dag i dag alt for godt kjensla etter kvart kjønnslige møte. Skam. Eg klarte ikkje å bli kvitt kjensla av at dette var noko skittent og syndig, som ein ikkje skulle ha gjort. Det gjorde også at det blei umogleg å snakke om det. Godt over 40 år etterpå er eg enno ikkje heilt kvitt denne kjensla. I

alle fall heng det igjen at eg aldri har kunna snakke med partnarane mine om kva som kvar av oss ønska å gjøre i lag.

Spørsmålet om seksuell legning har vore eit viktig spørsmål i livet for mange. For meg personlig har det ikkje vore noko vanskelig sak. Eg har alltid kjent meg 100 % heterofil, og eg har sett på homofil praksis som enno meir skammelig enn den heterofile. Homofili var i barndommen og ungdommen min ei skjult sak, og først i ettertid fikk eg mistanke om at det ein av gutane i speidartroppen la for dagen på turane våre kunne vere uttrykk for homofile tendensar. Sjølv blei eg i 20-årsalderen utsett for eit par homofile tilnærmingar, da reagerte eg med avsky og sinne og trakk meg lengst mogleg unna. Først i Hammerfest opplevde eg at arbeidskameratar og vener sto fram som homofile eller lesbiske. Eg likte det ikkje, men hadde fått såpass politisk skoloring i dette spørsmålet at eg forsto at eg burde halde fordommane mine for meg sjølv. Det har eg no gjort sidan, utan at eg tør å påstå at fordommane er borte av den grunn.

Til ein sjølvbiografi høyrer det vel normalt å skrive om kjærleik og kjønnsliv, skilsmisser og drama. Eg skal like godt spare lesarane for ei lang utgreiing om det, det er ikkje derfor eg skriv. Også på dette området har livet vore svært omskiftelig i tidligare år, og eg hadde opplevd både høge toppar og djupe dalar før eg i 1987 traff henne som eg seinare, i alle fall i periodar, har delt bord og seng, telt, kajakk og ikkje minst hund med.

Aluminium og einsemd

Kva skulle eg så ta meg til når Kongen og Fedrelandet endelig hadde blitt kvitt denne ulydige soldat? Alle tankar om sosialt arbeid var forlatt, og tanken byrja å mogne om ei teknisk utdanning. Der ein slapp å behandle folk, men i staden kunne vere med å skape og reparere ting.

Forsvaret skal jo ha ein dannande funksjon, seiast det, og for oss som var røva ut av arbeids- eller skoleliv i 12 eller 15 månadar, men som ikkje hadde ønske om å vere her lenger enn høgst nødvendig, var det tilbod om kurs både i leiren og som brevkurs. Eg heiv meg på brevkurs i grunnleggande metallbearbeiding. Ikkje beste måten å lære eit praktisk fag på, men det var likevel interessant og ga meirsmak. Kanskje eg skulle bli teknikar eller ingeniør? Ein romkamerat på brakka i leiren hadde fagbrev som verktøymakar, og det han fortalte hjelpte godt på interessa. Med ein rett nok ganske dårlig, men etter kvart bestått, artium frå naturfaglinja, kunne eg i prinsippet gå rett inn på ingeniørhøgskolen, men noko heldt meg tilbake. Teoretikar utan praksis ville eg ikkje vere, så eg ville skaffe meg eit års praksis frå mekanisk industri, med tanke på å søke meg på teknisk fagskole. Igjen var det å søke her og der, men bedriftene sto ikkje i kø for å tilsette ein som på eine sida ikkje hadde erfaring, på andre sida bare hadde tenkt å vere eit år for å få praksis.

Flyfoto av Nordisk Aluminium i Holmestrand. I bakgrunnen Langøya som er brukt til lager for giftig avfall.

Redninga blei Nordisk Aluminium i Holmestrand. Da eg kom inn i jobben på «stykkeloksen» forsto eg kvifor det var lett å få jobb her. Det kanskje litt merkelige namnet kjem av at stykker eller gjenstandar av aluminium skulle få eit vernande oksydlag ved elektrolytisk behandling. Vi gikk tre skift og bar stativ med gjenstandar som skulle elokserast mellom kar av svovelsyre, salpetersyre og kaustisk soda. Meir usunn jobb skulle ein leite lenge etter. Nokre få hadde vore der i mange år, men dei fleste heldt bare få månadar. Eg heldt vel 3-4 månadar før lufta i lokalet hadde gitt meg den kraftigaste lungebetennelsen eg nokon gong har hatt. Ein månads sjukmelding og da eg kom tilbake fikk eg omplassering til ei anna avdeling, der lufta var betre og der ein faktisk kunne lære i alle fall litt om mekanisk bearbeiding, blant anna med stansemaskinar for forskjellige aluminiumsgjenstandar. Her var det akkordarbeid, og her fikk eg opplæring av arbeidskameratane: Akkorden skal oppfyllest, men heller ikkje meir. Den som sprengde akkorden for å tene godt på kort sikt var ikkje populær. Formannen her var heller ikkje særlig populær på golvet og kjefta og bjeffa slik at han hadde fått tilnamnet «Bikkja». Året etter, da eg hadde byrja på folkehøgskole, skreiv eg ein liten epistel med utgangspunkt i akkordarbeidet på avdelinga som gikk under namnet «Kjøkkentøyen», sjølv om dei ikkje lenger produserte kjelar, det hadde ein annan fabrikk overtatt.

Det einaste bildet eg har funne av arbeid på Nordisk Aluminium som liknar det eg gjorde. Bilde er tatt nokre år før eg jobba der, men dei gamle pressene oa stansemaskinane var framleis i bruk i mi tid. Foto: Aluminiumsmuseet.

Overtid

–1017–1018–1019–1020–hupp!–1021– Nei, sovne nå ikke av og sitt igjen med halve pekefingeren igjen på andre sida av stansa. Det er nok av dem som har gjort det før. Det har vel aldri blitt holdt noen opptelling av avkutta fingre her på fabriken, men få er det ikke.

–1087–1088–1089– Nei jobbe overtid det skulle faen gjøre! Vel, det heter jo at en kan nekte, men det har nå aldri vært skikken her på fabrikk. Dessuten er det mange som trenger den overtida de kan få, skal de få penga til å strekke til.

–1104–1105–, nie i helvete heller, nå må vi ta oss 5-minutt.

– Jørgen, nå tar vi 5-minutt

– Javel, sier Jørgen og trykker på den røde knappen så stansa stopper.

Dom, dom, dom, dooom og det blir nesten stille i fabrikk. Bare ei vifte og den dumpe lyden av pressa i hallen ved sida av.

Jørgen siger ned på pallen ved sida av Olav.

– Åssen går det, Jørgen? Er'kke god den akkorten der

– Nei, det skal være sikkert, 150 i timen, sa Kjeksrud, og jeg greier knapt 100.

– Nei, den bikkja, han skal du ikke bry deg så mye om. Han er bestandig så stor i kjeften når det kommer nye folk.

– Jobba her lenge du?

– Å ja, det begynner å bli noen år nå. Det var vel i -57 jeg begynte her, da saga hjemme stoppa. Ja, du veit vi har det nå bedre her på mange måter, men det blir nå lang vei da. 4 mil hver vei er nå langt for en gammel skrott. Ja, det var nå andre tider her i -57, ser du, men begynner jeg å fortelle om det, så blir det ikke noe akkord på oss i natt.

– Det går nå enda an å jobbe her nå, sier Jørgen, når en slipper å ha denne bikkja bjeffende om seg hele dagen. For ikke å snakke om denne ingeniøren eller hva han nå er.

– Hegtun, ja. Kan du tenke deg noe mer overlegent menneske i denne verden. Det er som det lyser forakt for vanlige folk av aua på'n. 100000 har'n, minst, for å gå her og kope, men hadde han vært nødt å gjøre et ærlig arbeidsslag hadde'n vel krepert før første skiftet var gått.

– Ja, vi skulle tatt alle sjefa og satt dem til å jobbe 3-skift på verste avdelinga.

Olav sneipa røyken og reiste seg.

– Vi må vel ta en palle til hver før vi kan ta kvelden.

–1106–1107–1108–1109–

Eg fikk òg prøve meg ei tid i pakkeavdelinga for fordamparar til kjøleskap og frysarar. Det var vel den lettaste og minst helseskadelige av jobbane eg prøvde meg på, men vidare interessant og lærerikt var det jo ikkje.

Det nyttigaste med dette året, bortsett frå sjølv sagt å tene egne pengar og kunne kjøpe min første og godt brukte bil, var å sjå forskjellige sider ved ein mekanisk industribedrift frå innsida, og dei forskjellige rollene der. Hjelppearbeidarrolla hadde eg prøvd ut i tre variantar, det frista ikkje. Ingeniørane såg vi av og til innom og kommandere litt, det frista heller ikkje. Mekanikarane derimot, som kunne stille inn og reparere maskinane eg hadde jobba med, såg ut å ha ein langt meir interessant kvardag. Tanken om å bli fagarbeidar i eit mekanisk fag byrja å mogne, men var enno ikkje heilt mogen. I mellomtida var det andre ting som skauv og dro.

Arbeidskameratane på jobben har eg ingenting galt å seie om, dei var greie nok på jobb, men det blei ikkje til at vi hadde noko kontakt på fritida. Dei var gjerne mye eldre enn meg, som regel familiefolk og mange budde langt frå arbeidsplassen og bysentrum. Bedrifta hadde ordna meg ein hybel, som var eit kott i tredje etasje i eit gammalt hus, der huseigaren budde i nabohuset av langt nyare og betre standard. Vi var to arbeidarar på aluminiumsfabrikk som budde i kvart vårt krypinn av ein hybel på loftet. Det var rett nok innlagt vatn, men bare kaldt. Dusje fikk ein gjøre på jobben. Toalettet var ein utedo i bakgården. Den som måtte tru at utedoar var avskaffa i byane i 1972/73 får tru om igjen. Huseigaren gikk under kallenamnet «Nazi-dama», som visstnok skulle ha samanheng med haldninga hennar under krigen. Ho var usedvanlig usympatisk, men vi hadde heldigvis svært lite med henne å gjøre.

Hybelen var omlag 2x4 meter og midt på var det eit lite bord og ein levestol. Her kunne ein sitte og sjå ut av vinduet mens ein hørte på musikk, som den gongen helst var på bandspelar. Eg spela Simon & Garfunkel til eg kunne tekstane på rams. Ein slog meg særlig, den teksten var bare

meg:

*A winter's day
In a deep and dark
December
I am alone
Gazing from my window to the streets below
On a freshly fallen silent shroud of snow
I am a rock
I am an island*

*I've built walls
A fortress deep and mighty
That none may penetrate
I have no need of friendship, friendship causes pain
It's laughter and it's loving I disdain
I am a rock
I am an island*

*Don't talk of love
But I've heard the words before
It's sleeping in my memory
I won't disturb the slumber of feelings that have died
If I never loved I never would have cried
I am a rock
I am an island*

Eg har ikkje anna å legge til enn at teksten ikkje overdriv. Dette var bare Svein den vinteren han fylte 21 på hybel i Holmestrand. Den einaste avvekslinga mellom skifta på fabrikkene var ein tur heim til familien i Skien ein gong i blant og etter kvart fikk eg bidra til ein del forskjellige politiske møte og aktivitetar.

Under dei tidligare korte arbeidsrøynslene mine hadde eg aldri vore så lang tid at eg hadde kome med i noko fagforeining, eg kan faktisk ikkje hugse om det var noko fagforeining som var aktuelt for meg å melde meg inn i. Da eg byrja på Nordisk Aluminium blei eg derfor fagorganisert for første gong, i Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund. Det kan ikkje ha vore veldig stor aktivitet der, for eg kan bare hugse at eg var på eitt einaste medlemsmøte. Det var dårlig besøkt til å vere for ein bedrift med over tusen tilsette og som aleine ungdom kjente eg meg ganske bortkomen i forsamlinga av stort sett eldre menn som hadde vore med der i alle år. Kva som blei diskutert kan eg ikkje hugse så nøye, bortsett frå at ein av sakene var overgangen frå kontant utbetalt lønn til betaling til bankkonto. LO hadde sentralt gått med på at lønn kunne utbetalast over bank, noko som gjorde at alle arbeidarar måtte skaffe seg bankkonto, og det var ikkje sjølv sagt i den tida. Det var sikkert fleire møte, men som skiftarbeidar var det ikkje alltid ein kunne møte opp.

Meir aktivitet blei det på den politiske fronten. Etter som eg flytta til Holmestrand bare vel ein månad før første folkerøystinga om EU, var det lett å komme i kontakt med den lokale Folkebevegelsen, og eg blei med på utdeling av flygeblad i postkassene i innspurten. Så mye meir nådde eg ikkje. Men eg hugsar eg hadde nattskift den natta da røystene blei telt opp. Ryktene kom også inn på fabrikkene, vi fikk først høre at det var ja-fleirtal, først da vi skulle gå heim på morgonen var det klart at det likevel blei nei.

I Holmestrand var det da ikkje særlig aktivitet på ytre venstresida, men i nabokommunen Hof var det derimot ein svært aktiv familie. Dei hadde allereie stor aktivitet og hadde gitt ut fleire nummer av den stensilerte avisa "Budstikka" – Organ for Marxist-Leninstene i Hof. Mens eg var i militæret hadde eg ved sida av arbeidet i daverande SUF(m-l) blitt tatt opp i den partibyggjande organisasjonen MLG – Marxist-leninistiske grupper – og da eg kom til Holmestrand danna vi eit eige lag, som så i februar 1973 sendte delegat til stiftingslandsmøtet til AKP(m-l) eller med fullt namn Arbeidernes Kommunistparti (marxist-leninistene). Ved sida av dette ekteparet og meg trur eg bare vi hadde eitt medlem, ein lærar som aldri sto fram offentleg, men som kom snikande i mørket på moped til møta våre. Derimot hadde vi fleire støttemedlemmar, som mot ein liten kontingent deltok i nokre aktivitetar, men ikkje hadde rettar og plikter i partiet.

Lokallavisa Budstikka fra AKP(m-l) og Røs Ungdom i Hof og Holmestrand var prenta på ein dårlig stensilmaskin, men vi kom da ut til mye folk med dette.

Det omtalte ekteparet hadde fire barn, som da var frå omlag 16 år og nedover og dei to, etterkvart tre eldste og eg danna Hof/Holmestrand SUF(m-l), der vi også fikk med oss eit par ungdommar til. Eg blei vald som delegat til landsmøtet våren 1973, som vedtok å skifte namn til Raud/Rød Ungdom, eit namn som seinare har overlevd alle politiske endringar i dei siste 47 åra.

Blant dei mange papir eg har tatt vare på fram til no, er fire nummer av "Budstikka", frå 1973. som i siste nummeret har blitt "Organ for Arbeidernes Kommunistparti (m-l) og Rød Ungdom i Nordre Vestfold". Innhaldet var ei blanding av lokalt stoff om søppelhandtering, bygderåd og E-18 og meir generell politikk om tariffoppgjør, EU og Chile, og ikkje minst presentasjon av det nye partiet. Så vidt eg kan sjå har eg ikkje skrive noko her.

No ville eg vidare. Eg ville lære meir og samtidig finne ein stad der eg fikk meir kontakt med ungdom. Av og til drømde eg til og med om nærare kontakt med det motsette kjønn, men det virka enno som ein uopnåelig draum.

Tanken var mogna og søknadane sendt til forskjellige folkehøgskolar, men eg skulle halde ut i Holmestrand fram til sommarferien. I mellomtida skjedde det i alle fall ei sak som er verd å minnest og skrive litt om.

Vi var ein gjeng med ungdomar som samlast på hybelen min til studiesirkel om sosialistisk teori og politikk, arrangert av det som på denne tida skifta namn til Raud/Rød Ungdom. Ingen ting så praktisk som ein god teori, og vi skulle endre verda.

På eit av dei første møta i studiesirkelen fikk vi spørsmålet omtrent som så: «Ta ei sak det er mye debatt om i lokalsamfunnet ditt. Hva kan dere gjøre for å skape aksjoner og blest rundt denne saka?». Ja, kva det skulle vere? «E18» sa ein av deltakarane. Alle forsto straks kva ho meinte.

E18 var og er ein av dei mest trafikkerte vegane i Noreg. Trafikken var nok noko mindre i 1973, men han var allereie da stor, og vegen gikk tvers gjennom Holmestrand sentrum, til stor irritasjon for byens innbyggjarar uansett politisk syn. Det ganske samstemmige kravet var å få lagt vegen i tunnel forbi byen, så det blei verandes for folk i og ved sentrumsgatene. Så tidlig på våren ein gong var det ein kommentator i lokalavisa som skreiv ein liten petit om at no må det blir fart i planane om tunnel, elles så set vi oss i gata på andre pinsedag. Kvifor andre pinsedag? Jo, det var den dagen i året da trafikken var aller størst. I tillegg var det ein dag da dei aller fleste hadde fri og høve til å vere med på ein aksjon.

Frøet var sådd, men pinsa nærma seg og ingen synest å ta ansvar for å organisere noko. Da får vi gjøre det da, sa deltakarane på studiesirkelen. Som sagt så gjort. Vi danna ein ganske uoffisiell aksjonskomité for E18 i tunnel. Så laga vi flygeblad som vi delte ut i postkassene og oppfordra alle til å sette seg i gata på andre pinsedag, eg trur det var klokka 17. Deretter gikk vi på politistasjonen og søkte om løyve til ei markering med plakatar. Det fikk vi faktisk lov til, avgrensa til ein plakat på kvart av fire hjørne ved hovudkrysset og stå der i ro i 2 timar. Planen var at vi sjølv skulle gjøre akkurat det, vi skulle ikkje sperre vegen. Da vi kom ned til krysset på avtalt tidspunkt med våre tilmålte fire plakatar, var der allereie samla mange folk og andre hadde laga seg egne plakatar. Så byrja folk å gå sakte over fotgjengarovergangane. Det forsinka trafikken, men han hadde enno ikkje stoppa opp. Da går ein mann eg ikkje kjente midt ut i gata og ropar til folket: «Skulle vi ikkje stoppe denne vegen?» Før vi visste ordet av det var vegen full av folk og all biltrafikk stoppa heilt opp. Politiet hadde trulig førebudd seg på at dette kunne skje, så det blei raskt organisert omkjøringar og sendt ut meldingar på radioen. Vi heldt gata stengt i dei to timane som var varsla, så trakk vi oss rolig tilbake.

Vi som hadde vore i den meir eller mindre offisielle aksjonskomiteen og levert inn søknaden hadde halde oss på fortauet til etter at gata var heilt fyllt opp. Vi kunne ikkje klandrast for at folkemassen gikk ut over det vi hadde søkt om. Så ingen blei verken tiltalt eller straffa, sjølv om

politiet i avisene sa at initiativkomiteen kunne bli det. Vi hadde absolutt bidratt til aksjonen, men kva rolle Holmestrand Raud Ungdom hadde i spelet kom visst aldri fram.

Det skulle enno gå nokre år før tunnelen sto ferdig, men etter kvart fikk Holmestrand roligere forhold i bygatene. Enno eit par tiår og E18 blei flytta enno lenger inn i landet og bygd ut til motorveg. Men det var ikkje meir enn ein måned frå aksjonen til eg hadde forlate Holmestrand og var på veg nordover mot nye utfordringar.

Avisoppslag om demonstrasjonen på E18 i Holmestrand